

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”

Кафедра міжнародного та європейського права

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

освітній ступінь - магістр

на тему: “**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИН
АГРЕСІЇ**”

**“INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY FOR THE CRIME OF
AGGRESSION”**

Виконала:

студентка 2-го року навчання

Спеціальності 081 Право

Гуменюк Катерина Володимирівна

k.humeniuk@ukma.edu.ua

Керівник: Головка-Гавришева О.І.

кандидат юридичних наук, доцент

Рецензент _____

Магістерська робота захищена з
оцінкою _____

Секретар ЕК _____

“ ___ ” _____ 20__ р.

Київ 2025

Декларація академічної доброчесності

Я, Гуменюк Катерина Володимирівна, студентка 2-го року навчання факультету правничих наук, спеціальність 081 Право, адреса електронної пошти k.humeniuk@ukma.edu.ua, підтверджую, що написана мною магістерська робота на тему «Міжнародно-правова відповідальність за злочин агресії» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомена.

Підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки. Згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності.

Даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

08.05.2025

Гуменюк К.В.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Еволюція міжнародно-правового співробітництва держав з питань протидії злочину агресії та особливості суб'єкта відповідальності найтяжчого міжнародного правопорушення	8
1.1. Історико-правові аспекти міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочином агресії.....	8
1.2. Сучасні підходи до визначення злочину агресії.....	25
1.3. Міжнародно-правові підходи до розмежування відповідальності держави та індивіда за злочин агресії.....	34
1.4. Висновки до розділу I.....	45
РОЗДІЛ 2: Особливості відповідальності за злочин агресії в умовах російсько-української війни	49
2.1. Питання юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії в Україні.....	49
2.2. Імунітет вищого політичного керівництва РФ як одна із перешкод притягнення до відповідальності за злочин агресії.....	54
2.3. Спеціальний міжнародний військовий трибунал щодо злочину агресії, як один з варіантів досягнення справедливості.....	60
2.4. Принцип in absentia як один із ключових викликів побудови захисту та притягнення до відповідальності.....	70
2.5. Висновки до розділу II.....	78
ВИСНОВКИ	83

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄС - Європейський Союз

ЄСПЛ - Європейський суд з прав людини

МС ООН - Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй

ООН - Організація Об'єднаних Націй

МКС - Міжнародний Кримінальний Суд

РС - Римський Статут

РБ ООН - Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

ГА - Генеральна Асамблея

ПАРЕ - Парламентська Асамблея Ради Європи

ККУ - Кримінальний кодекс України

СМВТ - Спеціальний міжнародний військовий трибунал

ВСТУП

З самого початку існування нашого світу, конфлікти, які виникали між державами, за часту вирішувались воєнним шляхом. У XXI столітті така тенденція, для окремих суб'єктів є досить актуальною. Звісно, дипломатія, як правило, також займає перші позиції, однак, в більшості випадків, вона має місце на кінцевому етапі збройних дій. Зокрема, прикладом є підписання мирного договору після війни. Міжнародна спільнота має досить чіткий перелік правопорушень за які передбачена відповідальність. Одним із таких є злочин агресії. Сама по собі агресія є свідомим застосуванням сили проти незалежності, територіальної цілісності, суверенітету держави, наслідком якого є шкода, завдана миру та безпеці усього людства.

Як у міжнародному, так і в національному праві злочин агресії, його безпосереднє визначення та кваліфікація є проблемними питаннями, що надає необхідності обширному розкриттю теми. **Актуальності досліджуваної теми** обумовлюється низкою політичних та правових чинників, що у свою чергу, є наслідком неефективності застосування міжнародними та національними системами норм права. Питання запобігання агресивним діям та притягнення винних до відповідальності становить фундаментальний інтерес для забезпечення міжнародної безпеки та підтримання світового правопорядку.

Злочин агресії, як окрема категорія, є найтяжчим злочином проти миру, який підриває основоположні принципи міжнародного права, зокрема принципи суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держав. Історичний досвід міжнародних конфліктів, трагічні наслідки світових війн та локальних збройних протистоянь висвітлюють руйнівний потенціал агресивних дій та необхідність формування ефективного міжнародно-правового механізму протидії таким злочинам. Російсько-українська війна яскраво демонструє системні вади міжнародно-правового регулювання та необхідність удосконалення

інституційних і нормативних механізмів запобігання та припинення агресивних дій.

Міждисциплінарний характер дослідження зумовлений необхідністю залучення напрацювань з міжнародного права, міжнародних відносин, політології, історії та інших суміжних галузей знань. Це дозволить всебічно та глибоко розкрити складність та багатогранність феномену агресії в сучасному світі.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає в систематизації наукових підходів до розуміння злочину агресії, критичному аналізі міжнародно-правових документів, зокрема Статуту Міжнародного кримінального суду, Резолюції Асамблеї ООН щодо визначення агресії, а також напрацюванні конкретних пропозицій з удосконалення міжнародно-правового механізму притягнення до відповідальності за такі злочини.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена нагальною потребою посилення міжнародно-правових гарантій миру, розвитку ефективних механізмів протидії агресії та формування дієвої системи відповідальності за порушення базових принципів міжнародного права.

Предметом дослідження є суть та правове визначення злочину агресії як особливої та складної категорії. Правова природа даного виду кримінального правопорушення є досить цікавою та, водночас, не легкою в дослідженні, оскільки у світовій практиці відсутні прямі прецеденти, які б допомогли у тлумаченні даного поняття. Так, на шпальтах міжнародної історії був дотичний досвід, зокрема Нюрнберзький та Токійський процеси, однак вироки містили термін «злочини проти миру», а не «злочин агресії» як такий. Під предмет дослідження також підпадають норми міжнародного права, безліч конвенцій, статутів та договорів, які були схвалені суспільством для чіткого регулювання злочину агресії, зокрема Статут Організації Об'єднаних Націй, Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, резолюції

Генеральної Асамблеї ООН та безмежна практика міжнародних судових органів, які роблять свій внесок у інкримінації даного злочину.

Злочин агресії є тим кримінальним правопорушенням, який посягає не лише на національну єдність та територіальну цілісність держави-потерпілої, а й на весь міжнародний порядок, який і є **об'єктом** мого досліджуваного питання. Спокій та гармонія світової спільноти ґрунтується на принципах суверенної рівності держав, непорушності кордонів та заборони застосування сили у міжнародних відносинах. Злочин агресії посягає на цю стабільність, що негативно впливає на розвиток світової спільноти та відкидає її назад на десятки років. Тому, **об'єкт** дослідження уособлюється в аналізі негативного впливу злочину агресії на міжнародний правопорядок та визначення шляхів притягнення до відповідальності за такі посягання.

Оскільки злочин агресії є особливим за своєю правовою природою та кваліфікаційними ознаками, то **метою** моєї дипломної роботи є аналіз міжнародно-правових засад відповідальності за визначене міжнародне кримінальне правопорушення. Особливостями більш детального розкриття мети є аспекти кваліфікації злочину агресії відповідно до положень Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду та практики судових установ, а також дослідження механізмів його переслідування у міжнародному праві.

У межах досліджуваної мною теми ставиться декілька важливих **завдань**, зокрема:

1. визначення правової природи та сутності злочину агресії;
2. дослідження юрисдикції міжнародних судових установ щодо переслідування осіб, винних у вчиненні злочину агресії;
3. виявлення та шляхи подолання прогалин та колізій щодо врегулювання питання стосовно ініціювання переслідування за злочин агресії.

Отже, у рамках магістерської роботи, розглядаються основні елементи злочину агресії, аналізуються ключові виклики, які виникають на шляху міжнародної спільноти щодо кваліфікації та механізмів притягнення до відповідальності суб'єктів-агресорів, а також піднімається питання значимості переслідування злочину агресії для забезпечення міжнародної безпеки в сучасних умовах.

РОЗДІЛ 1. Еволюція міжнародно-правового співробітництва держав з питань протидії злочину агресії та особливості суб'єкта відповідальності найтяжчого міжнародного правопорушення

1.1. Історико-правові аспекти міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочином агресії.

Міжнародне співробітництво відіграє велику роль у побудові дружніх відносин між державами, оскільки тоді, у країн виникають спільні цілі, зароджується єдина мета, яка здебільшого полягає у забезпеченні миру та безпеки усього людства, особливо у сфері кримінального, гуманітарного та європейського права прав людини. Кандидат юридичних наук, доцент кафедри фундаментальних і галузевих наук КНУ ім. М. Острозького Іванов А.В. вважає, що міжнародне співробітництво може набувати різноманітних форм, в залежності від виду покладеного завдання. Зокрема, науковець виокремлює офіційні листування між державами стосовно вирішення першочергових питань щодо здійснення розслідування злочинів або проведення процедури екстрадиції¹.

Злочин агресії вважається найтяжчим міжнародним злочином, який охоплює весь масив кримінальних правопорушень, які існують у світі. Довгий період часу злочин агресії не мав нормативного юридичного закріплення, суспільство зіштовхнулося зі складністю його кваліфікації, оскільки такого кримінального правопорушення не існувало. У дослідженні американського політолога та викладача Рудольфа Руммеля зазначено, що за період, починаючи з 3600 року до нашої ери відбулося приблизно 14600 воєн, а мирних років всього було 292². Дивлячись на таку статистику, перед міжнародною спільнотою постав неабиякий виклик врегулювання та

¹Іванов А.В. Міжнародне співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю. Юридичний науковий електронний журнал. №4. 2024 рік. – с. 680 – 683.. http://www.lsej.org.ua/4_2024/164.pdf

²Rummel, R.J. Understanding Conflict and War. Vol. 4 War, Power, Peace. Beverly Hills, California: Sage Publications, 1979. <https://www.hawaii.edu/powerkills/NOTE13.HTM#1>

зменшення кількості збройних конфліктів, нормативне закріплення елементів кримінальних правопорушень та відповідне покарання за них.

Активне формування антивоєнних ідей припадає на період Середніх віків та закінчення Великої французької революції, де були проголошені принципи відмови від війни як інструменту політики, а також запроваджено відповідальність за агресію на державному рівні³. Крім того, характерними особливостями XVI – XVII століття є зміни способів та засобів ведення війни⁴.

Науковій доктрині відоме поняття як «агресія злочинна», яка надає певне уявлення про сутність та правову природу даного кримінального правопорушення. Зокрема, Автори Великої української юридичної енциклопедії відмежовують злочинну агресію від інших форм насильства, а також визначають, що це протиправна поведінка, спрямована на завдання шкоди особі, майну, юридичній особі чи державі, яка може мати фізичний, матеріальний або психологічний характер⁵.

Визначення злочину агресії формувалося поступово, від концепцій «справедливої війни» в середньовіччі до сучасного міжнародного права. Дефініція сучасного поняття «злочин агресії» міститься у статті 8 bis Кампальських поправок щодо Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду. Наразі злочин агресії визначається як «планування, підготовку, розв'язування або здійснення особою, яка має можливість

³ Базов О.В. Деякі питання щодо визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві / О.В. Базов // Публічне право. – 2018. – №1. – С. 123–133. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/29/15.pdf>

⁴ Edwards, David. "Changes in Warfare in the 16th and 17th Centuries – a 'Military Revolution?'" The Forge, 22.07.2019.

<https://theforge.defence.gov.au/article/changes-warfare-16th-and-17th-centuries-military-revolution>

⁵ Кримінологія. Кримінально-виконавче право/ редкол.: В.І. Шакун (голова), В.І. Тимошенко (заст. Голови) та ін. НАПН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. – 2019 с. 544:

<https://elar.navy.edu.ua/server/api/core/bitstreams/40f35073-49d5-48d7-8372-05b28933b261/content>

фактично здійснювати контроль над політичними або військовими діями держави або керувати ними...»⁶.

Однак, проблемним питанням є ефективна побудова та становлення міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочином агресії, історико-правовий аспект, зокрема. Варто зауважити, що усі міжнародні угоди та конвенції сприяють розвитку міжнародного співробітництва, оскільки саме через них, країни починають діяти у спільному напрямку, досягаючи єдиної мети.

Злочин агресії є одним із найстрашніших та найтяжчих злочинів міжнародного права, котрий має довгу історію становлення та еволюцію нормативного закріплення у великій кількості країн, а також врегулювання його правової природи на єдиному міжнародному рівні. Мануїлова К.В. робить акцент на тому, що злочин агресії є динамічним та триваючим злочином, який не має конкретної дати становлення або прив'язки до конкретного періоду. Крім того авторка наголошує на тому, що характерною особливістю одному із найтяжчих злочинів у світі є мінливість та різноманітність підходів до визначення злочину агресії, яка проявилась від традиційного виправдання до їх правової криміналізації, що стало важливим кроком у формуванні сучасного міжнародного правопорядку⁷. Історико-правовий елемент у визначенні будь-якої категорії є необхідною частиною у розкритті сутності та природи досліджуваного об'єкту. Злочин агресії не є виключенням.

Проаналізувавши великий масив юридично-історичної інформації, щодо міжнародного співробітництва у сфері формування та становлення злочину агресії, варто виокремити наступні етапи:

⁶Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression. 2010: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/RC2010/AMENDMENTS/CN.651.2010-ENG-CoA.pdf

⁷Мануїлова К.В. Становлення та розвиток концепції відповідальності за міжнародні злочини, що порушують права людини. // Академічні візії. Випуск 17. 2023 рік. [file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%83%D1%97%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%9A.%D0%92.%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D1%83%D1%97%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0+%D0%9A.%D0%92.%20(1).pdf)

- I. Період після 30-літньої війни, що завершився підписанням Вестфальського мирного договору 1648 року;
 - Принципи Jus ad bellum і Jus in bello;
- II. Період Гаазьких Конвенцій 1899 та 1907 років;
- III. Період міжвоєнного часу 1919 – 1939 роки:
 - Версальський мирний договір 1919 року;
 - Створення Ліги Націй та положення її Статуту;
 - Декларація про агресивні війни 1927 року;
 - Пакт Бріана-Келлога 1928 року;
 - Конвенція про визначення агресії 1933 року;
- IV. Період після II Світової війни 1945 – 1991 роки:
 - Вплив Нюрберзького та Токійського трибуналу на визначення злочину агресії;
 - Створення ООН та положення її Статуту;
 - Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй №3314 від 1974 року;

I. Кажуть, що війна це двигун прогресу, оскільки тільки тоді перед міжнародною спільнотою постають безліч питань у сфері удосконалення оборонної сфери, покращення стратегій ведення війни. Однак, варто пам'ятати, що прогрес, досягнутий ціною людських життів, руйнувань і страждань, не може вважатися виправданим. Тому, справжнім викликом є спроби зменшення розвитку мілітаризованих конфліктів, а досягнення миру та вирішення проблемних питань покласти на плечі дипломатії. Крім того, варто зауважити, що метою тогочасної міжнародної спільноти була побудова міцного світового порядку, запобігання воєн та збройних конфліктів, а це можна було досягти ухваленням та укладанням договорів та угод. Пекар П.В. та Клименко С.В. у спільній науковій праці зауважують, що скільки існує людство, стільки ідуть війни на землі, які призводять до значних непотрібних втрат. Окрім цього, автори роблять акцент на тому, що людство завжди

прагнуло встановити обмеження щодо ведення воєн, що знайшло відображення в правових нормах, які існували ще в давнину. Не менш слушним є посилання Пекаря П.В. та Клименка С.В. на доробок Б. Айала та Ф. де Вітторія, які виступали за обмеження застосування сили, наголошували на праві відмови від участі у несправедливій війні та заклали основи сучасного розуміння відповідальності за військову агресію⁸.

Одним із перших важливих етапів щодо тлумачення злочину агресії став кінець 30-літньої війни між католицькими та протестантськими державами. Оскільки укладення договорів слугує одним із проявів міжнародного співробітництва, то Вестфальський мирний договір вартим уваги. У цілому, документ не містить прямого визначення злочину агресії, однак він надав чіткий напрямок руху міжнародній спільноті щодо поваги та дотримання принципу територіальної незалежності держав, що в подальшому буде мати значення для кваліфікації елементів злочину агресії.

Не менш важливим принципом, який був закріплений на сторінках Вестфальського мирного договору є положення про вирішення конфліктів мирним шляхом, що у свою чергу, відобразиться у майбутніх нормативно-правових актах.

Злочин агресії та принцип мирного вирішення конфліктів абсолютно дві протилежні категорії, які не можуть існувати разом у тандемі, оскільки основою принципу мирного вирішення конфлікту є дипломатія, тобто розмова, діалог між державами, а агресія, у свою чергу, є порушенням цього принципу, адже передбачає вирішення конфлікту за допомогою застосування сили⁹, маніпуляцій та аб'юзивного ставлення у цілому.

⁸Пекар П.В., Клименко С.В. Розвиток поняття злочинів агресії в міжнародному праві / П.В. Пекар, С.В. Клименко // Міжнародне право. Європейські перспективи. – 2018. – №3. – С. 146–153. [evpe_2018_3_24.pdf](#)

⁹Дипломатія. Навчальний посібник/Корольчук Л.В., Баула О.В., Галазюк Н.М., Зелінська О.М., Кравчук П.Я., Лютак О.М., Савош Л.В., Урбан О.А. Луцьк: ПП «Волинська друкарня» -2024, с. 340 <https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2024-08/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%D0%94%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F%20%281%29.pdf>

Повертаючись до аналізу мирного договору варто зауважити, що Вестфальська система започаткувала, те, щоб концепція вирішення конфліктів агресивним шляхом стала актуальною та центральною темою міжнародного права, та одним із перших «рішучих моментів» у визначенні територіальної цілісності, незалежності та суверенності держав. Я вважаю, хоча Вестфальський мирний договір хоча і закріпив принцип вирішення суперечок мирним шляхом, однак він не надав та не визначив чіткий механізм для стримування агресії в майбутньому¹⁰. Але позитивним моментом було те, що документ поклав початок для роздумів та кваліфікації злочину агресії в подальшому, переслідування і кваліфікація якого стане наріжним каменем під час російсько-української війни.

Не менш важливого значення на перших етапах розуміння міжнародною спільнотою важливості мирного врегулювання конфліктів є доктрина *Jus ad bellum* та *Jus in bello*. Ці два принципи вперше з'являються в період Середніх віків та є важливими елементами для становлення злочину агресії, а також утвердженням мирних механізмів розв'язання конфліктів. Пекар П.В., Клименко С.В у свою чергу наголошують, що одним із основних завдань міжнародної спільноти того часу було розроблення концепції "справедливої війни" та визначати прийнятні методи її ведення¹¹.

У цілому, *Jus ad bellum* визначає заборону війни у будь-якому її прояві, у свою чергу, як *Jus in bello* – правила ведення війни, принципи, яких повинні дотримуватись всі сторони конфлікту. Обидва принципи є невід'ємною частиною сучасного міжнародного права і сприяють глобальній стабільності та безпеці.

¹⁰Шумський І.К. Вестфальський мир 1648 р. у формуванні системи міжнародних відносин / І.К. Шумський // Тези 75-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (Полтава, 02 трав.–25 трав. 2023 р.). – Т. 2. – С. 181–183. <https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/12610>

¹¹Пекар П.В., Клименко С.В. Розвиток поняття злочинів агресії в міжнародному праві / П.В. Пекар, С.В. Клименко // Міжнародне право. Європейські перспективи. – 2018. – №3. – С. 146–153. [evpe 2018 3 24.pdf](https://doi.org/10.26907/2542-0410.2018.3.146-153)

II. 1899 та 1907 роки вважаються наступним етапом у розвитку, становленні злочину агресії, та покарання за нього, оскільки Конференції в Гаазі змусили міжнародну спільноту серйозніше задуматись про вирішення конфліктів на міжнародному рівні, шляхом дипломатії. Тим самим було прийнято низку конвенцій та декларацій, які визначили тодішній напрямок руху світової правової спільноти на шляху нормативного закріплення та подальшого регулювання мирного вирішення конфліктів. Вартим уваги є один із прийнятих тоді документів – це I Гаазька конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів від 10 жовтня 1907 року.

Стаття 1 даного нормативно-правового акту передбачає, що пріоритетним варіантом вирішення всіх спорів, що виникли між державами є дипломатія і сторони-учасники повинні застосовувати «вдосталь зусиль та забезпечити мирне врегулювання конфлікту»¹². Миколаєнко Я.Ю. у своїй статті обґрунтував протилежні позиції двох науковців та зауважив, що Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років узагальнили практику вирішення міжнародних спорів. Крім того, автор надав чіткий напрямок щодо застосування дипломатії, як окремого засобу мирного врегулювання, а також зробив акцент на важливості протилежної думки, яка передбачає, що Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років внаслідок застосування формулювань «наскільки дозволяють обставини» або «по можливості», надали державам-учасницям право вибору між мирним врегулюванням спору та застосуванням сили¹³.

Я вважаю, що з даним твердженням варто не погодитись, оскільки будь-яка країна повинна прагнути до мирного врегулювання спору, всіма можливими засобами забезпечити це, однак, коли ворог перейшов межу та країна-потерпілий зазнала втрат і шкоди, то вона вправі застосувати свої збройні сили для захисту. У даному випадку варто пам'ятати, що кожна нація

¹²I Гаазька конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів від 18 жовтня 1907 року.

URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/141189_547605

¹³Миколаєнко Я.Ю. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних суперечок / Я.Ю. Миколаєнко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2015. – Вип. 32(3). – С. 179–181.

http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_32%283%29_46

прагне до удосконалення не тільки власної, а й міжнародної правової системи, тому ми повинні ставити людське життя на перше місце, як найвищу соціальну цінність, дотримуючись норм кримінального, гуманітарного та європейського права прав людини.

Повертаючись до теми досліджуваного підрозділу, варто зауважити, що хоча Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років не містили конкретно визначеного поняття «злочин агресії», вони доповнили та обґрунтували базу мирного врегулювання конфліктів, а їхні принципи стали цупким фундаментом для розвитку міжнародного права, щодо заборони застосування збройних сил. Базов О. у своєму дослідженні акцентував увагу на тому, що у період ухвалення Гаазьких конвенцій була велика недостатність правових механізмів, які б накладали зобов'язання на держави щодо недопущення війн, а також не передбачали такого злочину, як агресія¹⁴. Однак визначені нормативно-правові документи вперше закріпили принцип дипломатичного вирішення мілітаризованих конфліктів, що зробило значний вклад у розвиток міжнародного гуманітарного права.

III. Міжвоєнний період 1919-1939 зробив неабиякий вклад щодо регулювання питання злочину агресії. Визначними подіями, які підтверджують моє твердження є:

1. Прийняття Версальського мирного договору 1919 року;
2. Створення Ліги Націй та положення її Статуту;
3. Прийняття декларації про агресивні війни 1927 року;
4. Прийняття Пакту Бріана-Келлога 1928 року;
5. Прийняття Конвенції про визначення агресії 1933 року.

Перша Світова війна як наймасштабніший збройний конфлікт середини ХХ століття завершилась підписанням Версальського мирного договору 1919

¹⁴Базов О.В. Деякі питання щодо визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві / О.В. Базов // Публічне право. – 2018. – №1. – С. 123–133. <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/29/15.pdf>

року. Даний документ мав значний вплив на підтримку засудження злочину агресії, хоча в самому тексті такий термін відсутній. Гуменна І. вважає, що Версальський договір підтвердив принцип мирного врегулювання збройних конфліктів¹⁵. При аналізі нормативно-правового акту, варто звернути увагу на статтю 231, яка отримала назву «Клаузула про вину від війни»¹⁶. Дане положення потрібно розуміти таким чином, що Німеччина, як переможена країна, повинна була взяти на себе вину за ті безчинства та незаконні дії, що порушують міжнародний порядок. У свою чергу, злочин агресії означає планування і здійснення широкомасштабного нападу за допомогою збройних сил. Провівши аналогію між статтею 231 Версальського мирного договору 1919 року та визначенням поняття «злочин агресії» варто підкреслити, що одним із основних моментів було визнання своєї вини за злочини, які було скоєно. Оскільки злочин агресії передбачає здійснення протиправних дій, зокрема проти суверенітету та територіальної цілісності, а стаття 231 змусила визнати Федеративну Республіку Німеччину таку вину, тому, варто зробити висновок, що ведення «агресивної війни» є протиправним, та таким, що порушує міжнародний порядок.

28 червня 1919 року відзначилось не тільки підписанням Версальського мирного договору, а й утворенням Ліги Націй. Ліга Націй є першою міжнародною організацією, яка зробила прорив у сфері міжнародного співробітництва, зокрема у сфері протидії насильству, вчинення протиправних дій та забезпечення миру і безпеки у світі. Невід'ємним документом, який регулював діяльність даного органу – Статут. Аналізуючи положення акту можна дійти до висновку, що Статут є тим документом, який засуджує будь-які діяння, вчинені проти суверенітету та територіальної

¹⁵Гуменна І. Версальський договір 1919 року: мир чи перемир'я? / наук. кер. І.М. Боровська // Студентський науковий вісник ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль: ТНПУ, 2012. – Вип. 30. – С. 99–101.

<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/25251?locale=uk>

¹⁶"Чому клаузула про вину у війні була несправедливою щодо Німеччини?" Путівник сучасності. Практичні аспекти, 2024.

<https://vaksinaciya.shale-desna.com.ua/vzaiemodiya/chomu-klauzula-pro-vinu-u-viyni-bula-nespravedlivoyu-shhodo-nimechchini.html>

цілісності іншої держави. Вартим уваги є стаття 10, яка передбачає та зобов'язує країни: *«поважати і зберігати проти всякого зовнішнього вторгнення територіальну цілісність і існуючу політичну незалежність всіх Членів Ліги»*¹⁷.

На мою думку, Статут Ліги Націй став тим нормативно-правовим актом, який вперше закріпив питання колективної безпеки та протидію і боротьбу проти агресії. Як і попередні документи, Статут Ліги Націй не мав прямого визначення «злочин агресії», однак його положення сформували певну базу для подальшого розвитку міжнародного права в цьому напрямку. Зокрема, стаття 6 Статуту передбачала застосування санкцій проти держав, які вчинили акт агресії або порушили свої зобов'язання. Наприклад, економічні санкції – розрив торговельних та фінансових відносин, або військові заходи, що полягали у колективному застосуванні державами-членами військових сил для стримування агресора¹⁸.

1 жовтня 1924 року Ліга Націй видає Женевський протокол про мирне вирішення міжнародних спорів. Яремчук В.В. у своїй праці узагальнив, що Женевський протокол про мирне вирішення міжнародних спорів визначив війну як *«міжнародний злочин»*, а відмову країни подати справу на розгляд до суду – *«державу-агресор»*¹⁹. Крім того, Протокол увійшов до вироку Нюрнберзького процесу, хоча не був ратифікований більшістю країн²⁰. Не менш важливого значення даного Протоколу є стаття 2, яка безпосередньо закріпила заборону війни²¹. На думку Колісніченко К.С. Ліга Націй власними

¹⁷ Статут Ліги Націй від 28 червня 1919 року:

<https://www.ungeneva.org/ru/about/league-of-nations/covenant>

¹⁸ Статут Ліги Націй від 28 червня 1919 року:

<https://www.ungeneva.org/ru/about/league-of-nations/covenant>

¹⁹ Яремчук В.В. Розробка І.І. Лукашук теоретичних основ права міжнародної відповідальності / В.В. Яремчук // Юридичний бюлетень. – 2020. – Вип. 13. – С. 51–61.

http://nbuv.gov.ua/UJRN/ub_2020_13_8

²⁰ Шабан Ю. Історичний огляд розвитку поняття агресія / Ю. Шабан // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. – 2024. – Т. 35(74), №4. – С. 117–121.

https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/4_2024/22.pdf

²¹ Protocol for the Pacific Settlement of International Disputes 2 October 1924: <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1924/en/34869>

діями затвердила принцип збереження територіальної цілісності будь-якої держави, але визнала законним застосування збройних сил лише у випадку самозахисту, до якого входять власні кордони та населення країни²².

На мою думку, не беручи до уваги відсутність ратифікації Женевського протоколу, він став важливим історико-правовим етапом у становленні поняття «злочин агресії». З кожним збройним конфліктом міжнародна спільнота ставила перед собою ціль – єднання для досягнення спільної мети – забезпечення миру, а це неможливо зробити без маленьких, однак неймовірно сильних кроків уперед. Зокрема, прийняття Женевського протоколу здійснило прогрес у визначенні поняття «агресія», посилило роль міжнародних організацій, як механізму єдності та сили, а також розвинув принцип вирішення конфліктів дипломатичним шляхом.

Через 3 роки після перших спроб дати визначення поняттю «злочин агресії», Лігою Націй у 1927 році було видано Декларацію про агресивні війни, яка стала невід'ємним елементом у еволюції досліджуваного терміну. Основним ключовим моментом задля якого даний нормативно-правовий акт було створено – встановлення чіткого поняття «агресивна війна» та її заборона²³. Колісніченко К.С. вважає, що Декларація виражала та показувала тодішні свідомі погляди міжнародної спільноти щодо визначення поняття «злочин агресії» у майбутньому²⁴. Я вважаю, що Декларація про агресивні війни заклала концептуальні основи, фундамент для подальшого розвитку спільноти у сфері міжнародного гуманітарного, кримінального та європейського права прав людини.

²²Колісніченко К.С. Питання заборони агресії в умовах універсального правопорядку часів Ліги Націй / К.С. Колісніченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – Число 2. – С. 96–103. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2010_2_17

²³Декларація про агресивні війни від 24 вересня 1927 року: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/140598-deklaratsiya-ob-agressivnyh-voynah-prinyataya-viii-sobranie-24-sentyabrya-1927-g>

²⁴Колісніченко К.С. Питання заборони агресії в умовах універсального правопорядку часів Ліги Націй / К.С. Колісніченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – Число 2. – С. 96–103. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2010_2_17

Особливе значення проаналізованого акту полягає у тому, що він був прийнятий за основу за основу для ухвалення у 1928 році Пакту Бріана-Келлога, званого тим , що закріпив принцип вирішення всіх конфліктів дипломатичним, мирним шляхом, а також засудив застосування збройної сили, як інструменту досягнення своїх цілей. Виключним моментом Пакту є те, що він засуджує збройну агресію (застосування війни) як механізму врегулювання спору²⁵. Проаналізувавши даний нормативно-правовий акт, можна зробити загальний висновок, що вперше в історії війна, як один із засобів вирішення проблем мала протиправний характер та засуджувалася міжнародним суспільством того часу. Країни-підписанти вперше відмовились від війни, а не тільки її засудили, зокрема як було у попередньо виданих документах. Однак, дивлячись на реальність, даний Пакт не був дієвим через відсутність чітко визначених механізмів притягнення до відповідальності. Одним із прикладів неефективності є II Світова війна.

Наступним, не менш важливим нормативно-правовим актом, яка підписана між членами Ліги Націй є Конвенція про визначення агресії від 3 липня 1933 року²⁶. Варто зауважити, що до 1933 року жодний документ не містив в собі визначення поняття «агресії», а це, на мою думку, є одним із першочергових питань, оскільки на основі якісного тлумачення, формується подальший механізм реалізації протидії вчинення агресивних діянь. Базов О. у своїй праці зауважив, що прийняття Конвенції вплинуло на більш чітку реалізацію положень Статуту Ліги Націй, саме в аспекті застосування санкцій та притягнення до відповідальності країни-агресора²⁷. Першочергово, положення документу були прописані у доповіді Комітету з питань безпеки

²⁵ Договір про заборону війни як засобу національної політики (Пакт Бріана-Келлога) від 27 серпня 1928 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_647#Text

²⁶ Конвенція про визначення агресії від 1933 року: <https://heninen.net/sopimus/1933.htm>

²⁷Базов О.В. Деякі питання щодо визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві / О.В. Базов // Публічне право. – 2018. – №1. – С. 123–133. - http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2018_1_17

від 24 травня 1933 року²⁸, а це у свою чергу, є одними із найкращих спроб міжнародної спільноти щодо надання та виокремлення такого поняття як «агресія». У той час міжнародна спільнота зробила еволюційний прорив у подальшій концепції злочину агресії, як злочину проти миру та безпеки. Зокрема, Конвенція виділяє чіткий перелік дій, які будуть кваліфікуватися у майбутньому як злочин агресії. Відповідно до статті 2 даного акту, агресором є держава, яка вчиняє будь-яку з наступних дій:

1. оголошення війни іншій державі;
2. вторгнення або напад збройними силами та територію іншої держави;
3. блокада портів або узбережжя іншої держави;
4. напад на сухопутні, морські або повітряні сили іншої держави;
5. підтримка збройних банд, які вторглися на територію іншої держави²⁹.

Базов О. стверджує, що 1933 рік став тим часом, коли в міжнародних нормативно-правових актах нарешті сформувалося розуміння злочину агресії³⁰. Однак, я вважаю, що текст Конвенції не мав тієї чіткості та визначеності, яку б хотіли в ньому закласти країни-створювачі. Світ стояв на порозі II Світової війни, яка у майбутньому показала недосконалість та прогалини документу. Країни-творці допустились тієї самої помилки, що і їхні попередники. Відсутність чітких механізмів реалізації Конвенції. Однак, незважаючи на певні недоліки, міжнародній спільноті є куди рухатись. Положення нормативно-правового акту увійшли та стали невід'ємною частиною таких міжнародних документів як:

1. Резолюції ООН про визначення агресії №3314 від 1974 року;

²⁸ The American Journal of International Law. "Official Documents." Vol. 27, No. 4, Supplement (October 1933): 192–195. <https://www.jstor.org/stable/2213564>

²⁹ Конвенція про визначення агресії від 1933 року: <https://heninen.net/sopimus/1933.htm>

³⁰ Базов О.В. Деякі питання щодо визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві / О.В. Базов // Публічне право. – 2018. – №1. – С. 123–133. - http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2018_1_17

2. Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який визнає агресію міжнародним злочином.

IV. Період II Світової війни показав міжнародній спільноті про «дієвість» їхньої політики, щодо злочину агресії. Ця сумна але у той же час знаменна подія розставила всі крапки над «і», зокрема стосовно «ефективної» роботи міжнародного законодавства. Однак, незважаючи на це, у народі кажуть, що війна це рушій прогресу і так сталося після другого масштабного збройного конфлікту XX століття.

До ключових подій 4 етапу варто віднести:

1. визначення злочину агресії у Статуті Міжнародного військового трибуналу;
2. створення ООН та реалізація її Статуту;
3. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №3314 від 14 грудня 1974 року.

Логічним закінченням II Світової війни став момент притягнення військових злочинців до відповідальності за злочини, які були скоєні проти миру, безпеки та всього людства у період 1939-1945 років. Нюрнберзький та Токійський процеси – це суди міжнародного значення, які зробили еволюційний внесок у розвиток та кваліфікацію поняття «злочин агресії», зокрема вироків двох процесів містили звинувачення щодо осіб, які скоїли злочини проти миру. Важливими документами, що безпосередньо регулюють питання злочину агресії є Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. Відповідно до статті 6 було визначено ряд злочинів за які вводиться кримінальна відповідальність, зокрема:

1. злочини проти миру
2. воєнні злочини

3. злочини проти людяності³¹.

Згідно з положеннями Статуту, злочини проти миру визначаються як планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни чи дій, що порушує міжнародні договори, угоди чи гарантії, або участь у змові для досягнення цих цілей. Вирок Міжнародного військового трибуналу Нюрнберзького процесу, який відбувся у Нюрнберзі 1 жовтня 1946 року, підкреслив, що: *«розв'язання агресивної війни є не лише міжнародним злочином, але і найвищим міжнародним злочином, який відрізняється від інших воєнних злочинів лише тим, що містить у собі накопичене зло всього людства»*³².

Після затяжних судових процесів над військовими злочинцями II Світової війни, міжнародна спільнота пішла далі у напрямку забезпечення миру та безпеки у світі. Нюрнберзький та Токійський процеси показали та дали розуміння подальшому трактуванню поняття «злочин агресії». Вони, вперше в історії міжнародного права встановили, що агресія є злочином, який породжує відповідальність на найвищому рівні державного керівництва і заклали фундаментальну основу для формування сучасного міжнародного кримінального права, створення Міжнародного Кримінального Суду на базі Римського Статуту.

Міжнародне співробітництво розвивається з кожним днем і не зупиняється на шляху удосконалення, тому 25 квітня 1945 року було створено Організацію Об'єднаних Націй. Основною метою установи було забезпечення миру та безпеки у всьому світі. Ключовим документом, яким регулюється діяльність ООН є її Статут. Аналізуючи положення даного нормативного акту, варто дійти до висновку, що з середини XX століття

³¹Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08.08.1945 № 998_201.

https://zakononline.com.ua/documents/show/140950_140950

³²International Military Tribunal (Nuremberg) Judgment of 1 October 1946 (p.25):

https://www.cvce.eu/en/obj/verdict_of_the_international_military_tribunal_1_october_1946-en-21b7397c-9afd-411d-9158-f2ffba73fe0c.html

країни почали відносити акт агресії до найнебезпечніших кримінальних правопорушень людства. Зокрема стаття 1 Статуту підкреслює, що однією із цілей органу є: «придушення актів агресії», а пункт 4 статті 2 визначив, що держави повинні: «утримуватися в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої держави...»³³. Однак, на мою думку, якими б досконаліми не були положення Статуту є і недоліки. На таких особливостях наголошує науковець Трішина С.О., яка робить акцент на статті 51 Акту, де передбачено право на самозахист кожної держави своїх територій, зокрема у випадку збройного нападу³⁴. У цілому, обдумуючи кожен нормативний документ, можна стверджувати, що міжнародна спільнота завжди прагнула до досконалості дій, реалізації та дотримання кожного затвердженого акту. Однак, основним викликом, який, на мою думку, неможливо врегулювати – потяг окремих суб'єктів до безкінечної влади, панування та керування. Співробітництво між державами буде процвітати з кожним днем, але досягти дійсно найвищого рівня безпеки буде майже не реально, оскільки людська свідомість та прагнення завжди буде переважати.

Грудень 1974 року є наступною ключовою датою регулювання злочину агресії. Генеральна Асамблея ООН 14 грудня 1974 року видала Резолюцію №3314, яка є важливим актом м'якого права, що визначає агресію як застосування збройної сили проти територіальної цілісності та незалежності держави. Стаття 3 акту виокремлює 7 критеріїв за якими потрібно кваліфікувати злочин агресії:

1. вторгнення, напад, окупація або анексія території іншої держави;
2. бомбардування або застосування зброї проти території іншої держави;

³³ Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року:

<https://www.un.org/en/departement-of-global-communications/worldwide/united-nations-information-centres>

³⁴Трішина С.О. Поняття агресії в площині сучасних міжнародно-правових відносин / С.О. Трішина // Молодий вчений. – 2018. – Вип. №11 (63). – С. 150–152.:

<https://www.molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3441/3405>

3. блокада портів або берегів іншої держави;
4. напад на сухопутні, морські чи повітряні сили іншої держави;
5. використання збройних сил на території іншої держави всупереч угоді або після її припинення;
6. використання території для агресії проти третьої держави;
7. засилання озброєних груп для здійснення агресивних дій проти іншої держави³⁵.

Я вважаю, що кожна спроба міжнародного співтовариства щодо надання тлумачення поняття «агресія» удосконалювалась. Світ не стоїть на місці, утворюються нові правопорушення та прояви злочину агресії, які постійно потрібно документувати. Дивлячись на великий історико-правовий аспект визначення агресії варто наголосити, що агресія – це акт насильства, прояв «чорної» ініціативи тероризму по відношенню до інших. Політолог Шаблінський І. у своїй праці визначив, що агресія є підвидом насильства, яке проявляється у різних формах, зокрема фізичне, економічне, психологічне тощо. Хоча агресія пов'язана із насильством – дані поняття не тотожні³⁶. На мою думку, насильство є одним із проявів агресії. Коли одна країна незаконно порушує територіальну цілісність іншої держави – вона здійснює пряме насильство, обмежуючи права такої країни на вільний розвиток та безперешкодне існування.

Отже, формування та становлення злочину агресії має тривалу історію становлення. Масштаби постійних воєн змусили міжнародну спільноту об'єднатися та працювати у спільному напрямку щодо визначення такого злочину як агресія. Визначення принципів заборони війни та права війни зробили неабиякий внесок у концепцію мирного врегулювання збройних конфліктів у світі. Починаючи з 1648 року світова спільнота активно займається впровадженням злочину агресії в норми міжнародного права.

³⁵ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №3314 від 14 грудня 1974 року

https://zakononline.com.ua/documents/show/169633__169633

³⁶Шаблінський І. "Агресія" і "насильство" – поняття не тотожні / І. Шаблінський // Політичний менеджмент. – 2004. – №5. – С. 82–91. - http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2004_5_11

Вестфальський та Версальський договори, конференції в Гаазі, I та II Світові війни, безліч нормативних актів та неймовірно велика пророблена праця в подальшому вивела міжнародну спільноту на новий рівень взаємодії між націями та народами. Плідна робота юристів, політологів, державних службовців заклала основи для притягнення до відповідальності за акт агресії, визначивши, що він є найстрашнішим та найтяжчим злочином проти миру та безпеки. Створення ООН, прийняття її Статуту та ухвалення Резолюції №3314 від 14 грудня 1974 року стало ключовим кроком у становленні чітких критеріїв для визначення злочину агресії та притягнення до винних відповідальності.

1.2. Сучасні підходи до визначення злочину агресії

Злочин агресії це один із найстрашніших та найтяжчих кримінальних правопорушень та насильства, який вчиняється по відношенню до інших країн, націй та народностей. Стрімкий розвиток міжнародних інстанцій, формування нормотворчої бази протягом декількох століть дало сучасному світу можливість для подальшого розвитку у сфері забезпечення миру та безпеки. Безліч конвенцій та резолюцій, нормативно-правових актів, над якими так плідно працює все свідоме суспільство.

Аналізуючи історико-правовий аспект становлення поняття «злочин агресії» варто дійти до висновку, що наші попередники зробили неабиякий прорив, дозволивши нам іти далі та удосконалювати ті підходи та практику щодо кваліфікації поняття агресії, яке вже було певним чином сформоване.

Сучасний підхід до визначення злочину агресії варто характеризувати з кінця XX – початку XXI століття, коли світ дійшов до тієї моделі розвитку, яку ми маємо наразі. Основними етапами, котрі потребують детального аналізу є:

1. ухвалення Римського Статуту від 1998 року та створення Міжнародного Кримінального Суду;

2. затвердження Кампальських поправок 2010 та 2017 років.

Оскільки злочин агресії є одним із найтяжчих кримінальних правопорушень в історії, то займатися його регулюванням повинні спеціалізовані органи. Після II Світової війни людство вже мало безліч організацій, метою яких було забезпечення миру та безпеки, зокрема Організація Об'єднаних Націй, «державне» утворення – Європейський Союз, Європейський Суд з прав людини, Міжнародний суд ООН тощо. Однак, не було тієї, яка б діяла на постійній основі і регулювала питання міжнародного кримінального права, злочину агресії у тому ж числі. З цією проблемою зіштовхнулася міжнародна спільнота і 17 липня 1998 року в Римі було ухвалено Римський Статут, на основі якого діє сучасний Міжнародний Кримінальний Суд. Основним завданням, яке було поставлено – створення єдиного органу, який буде діяти на постійній основі, щодо переслідування злочинців, котрі є відповідальними за найтяжчі злочини проти людства.

Однак, ухвалення Римського Статуту та утворення Міжнародного Кримінального Суду не вирішило в повному обсязі регулювання злочину агресії, оскільки одним із проблемних питань Римського Статуту за редакцією від 1998 року є лише разова згадка про злочин агресії, яка ніяким чином не вирішувала основних дискусійних питань. У 2010 році на конференції у Кампалі було прийнято поправки, які більш детально охопили сферу злочину агресії. Зокрема, було введено статтю 8 bis «злочин агресії», яка визначила, що під даним правопорушенням слід розуміти: *«планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй»*³⁷ та виділила елементи, які є чіткими ознаками даного злочину. Не

³⁷Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression. 2010. https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/RC2010/AMENDMENTS/CN.651.2010-ENG-CoA.pdf

менш важливого значення набула стаття 15 bis та ter, які розтлумачили основні моменти юрисдикції, щодо злочину агресії.

Аналізуючи положення статті 12 Римського Статуту видно, що документ виділяє лише 2 умови, відповідно до яких Міжнародний Кримінальний Суд має право розслідувати злочин агресії, зокрема:

1. коли країна-агресор та країна-потерпілий ратифікували Римський Статут;
2. коли провадження щодо розслідування ініціює Рада Безпеки ООН.

Злочин агресії є не простим правопорушенням, у порівнянні з злочином геноциду або злочином проти людяності, він має особливу природу. У даному випадку постає декілька важливих питань – чому Рада Безпеки ООН не може ініціювати провадження щодо злочину агресії у відношенні до України та чому вище політичне керівництво нашої держави так прагне створити Міжнародний військовий трибунал щодо злочину агресії, якщо Міжнародний Кримінальний Суд має юрисдикцію щодо його розслідування? Відповідь на поставлені питання є складними та будуть більш детально розглянуті в наступному розділі.

У цілому, на мою думку, така структура статті 12 Римського Статуту обмежує право потерпілої країни на захист, адже, яким чином право тієї держави на захист буде забезпечене? Дискусій щодо даної проблеми безліч, зокрема одні вважають, що даний злочин повинен розглядатись як злочин геноциду або злочин проти людяності, а інші вважають, що для того, щоб Міжнародний Кримінальний Суд міг здійснювати юрисдикцію щодо акту агресії, необхідна «подвійна згода» — як від держави, яка підозрюється у здійсненні агресії, так і від держави, яка стала жертвою агресії. Це ускладнює притягнення до відповідальності за агресію, особливо у випадках, коли країна-агресор є впливовим міжнародним гравцем або навіть постійним членом Ради Безпеки ООН, зокрема застосуванням права вето постійними

членами, що створює ситуацію, коли міжнародна спільнота не може ефективно реагувати на акти агресії, навіть коли вони є очевидними.

Проблематика переслідування злочину агресії полягає у складності процедури ратифікації Кампальських поправок, оскільки їх прийняття державами-учасницями Римського Статуту окремо від основного документу за яким діє Міжнародний Кримінальний Суд, а відкликання також може бути здійснене у будь-який час за бажанням сторони. Тобто, ситуація виходить така, що у будь-який момент країна може не визнати злочин агресії та не бути обмеженою обов'язками Кампальських поправок. На мою думку, це створює погано контрольовану ситуацію та певну бездіяльність міжнародної спільноти, іншими словами беззаконня. На практиці, у сучасних реаліях, ситуація має вигляд «хочу виконую, хочу – ні», що вносить дисбаланс до правосуддя та у цілому всієї судової системи. Найкращим варіантом вирішення даної проблеми, був би повний перегляд Кампальських поправок разом із Римським статутом та впровадження положень, які регулюють переслідування злочину агресії у положення Римського статуту. Однак, можливий майбутній перегляд Кампальських поправок запланований на 2025 рік.

Щодо подання заяви або ініціювання провадження щодо злочину агресії є питання згоди сторонами на старт такого процесу. Антонович М.М. у своїй статті зазначає, що для того, аби Міжнародний Кримінальний Суд мав юрисдикцію щодо злочину агресії повинна бути згода держави, зокрема, вона може мати пасивну форму, тобто: *«утримання від виходу з під юрисдикції Суду»*³⁸, однак, такий варіант не задовольнив у повній мірі міжнародну спільноту, тому, на підставі цього, до Кампальських поправок було включено положення, яке передбачає, що Міжнародний кримінальний суд буде мати

³⁸ Антонович М.М. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії / М.М. Антонович // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2017. – Т. 193. – С. 67–70. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12447>

юрисдикцію лише щодо країн, які подадуть ратифікаційні грамоти Кампальських поправок.

Правова природа злочину агресії є складною та важко регульованою, оскільки на шпальтах нормативно-правових актів до 21 століття не було такого поняття як «злочин агресії», а тому відсутні чіткі прецеденти, на основі яких можна було б будувати чітко регламентовані норми та механізми визначення злочину агресії. Зокрема Нюрнберзький та Токійський трибунали знали термін «злочини проти миру». Плахотнюк Н.В. та Іржова М.А. акцентували увагу на тому, що Міжнародний Кримінальний Суд буде мати юрисдикцію щодо переслідування злочину агресії лише після того, як поняття агресії буде включене до Римського статуту³⁹. Я вважаю, що з даним твердженням, варто погодитись, оскільки таким чином юрисдикція Міжнародного Кримінального Суду щодо переслідування злочину агресії не буде обмежена, вона буде поширюватись на всіх держав-членів без виключення, і це буде наслідком подолання безкарності та піднесення авторитету міжнародного правосуддя.

Повертаючись до сучасних підходів визначення злочину агресії у міжнародному праві, варто наголосити, що міжнародна правова спільнота зробила неабиякий прорив у 1998, а згодом і у 2010 році, уніфікувавши, узагальнивши та надавши визначення поняттю «злочин агресії». Однак, вирішення даної проблеми не зупинили дискусії серед правників, політиків і політологів. На основі цього, експерти у різних галузях права, філософи, історики почали будувати теорії та визначати кваліфікаційні особливості, які уособлюють правову природу злочину агресії. Волощук О.Т. визначає злочин агресії як цілеспрямоване застосування сили одного суб'єкта проти іншого⁴⁰.

³⁹Плахотнюк Н.В., Іржова М.А. Юрисдикція міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії / Н.В. Плахотнюк, М.А. Іржова // Часопис Київського університету права. – 2020. – №3. – С. 374–377. <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/416/397>

⁴⁰Волощук О.Т. Злочин агресії в міжнародному праві: проблеми процесу розробки та прийняття уніфікованого визначення / О.Т. Волощук // Часопис Київського університету права. – 2017. – №3. – С. 271–276. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2017_3_61

На мою думку, злочин агресії відрізняється від інших міжнародних злочинів саме своєю спрямованістю на підриг міжнародного миру та безпеки.

У цілому, дослідження правової природи злочину агресії охоплює аналіз суб'єктивних та об'єктивних ознак цього діяння. На мою думку, об'єктивні ознаки злочину це те на що спрямована дія, зв'язок між діями та наслідком, у той час як суб'єктивна сторона – це мотив та мета. Злочин агресії є складним явищем, який спрямований на завдання шкоди потерпілій стороні, шляхом вчинення протиправних дій. Стаття 8 bis Кампальських поправок містить перелік об'єктивних ознак, які кваліфікуються як злочин агресії, зокрема вторгнення або військове захоплення території, анексія силовими методами, бомбардування чи будь-яке застосування зброї проти іншої держави, блокада її портів або узбережжя, надання своєї території для агресивних дій третьої сторони, а також залучення чи підтримка збройних угруповань та найманців для ведення воєнних дій тощо⁴¹. Щодо суб'єктивної сторони злочину, то на мою думку, метою є встановлення контролю над територією країни-потерпілої, іншими словами зазіхання на політичний та територіальний устрій, у той час, як мотивом злочину агресії є розширення протиправного впливу, розширення або зміна геополітичних цілей тощо.

Продовжуючи аналіз підходів до визначення злочину агресії слід зауважити, що, хоча визначення поняття «злочину агресії» міститься в положеннях Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду та Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «про визначення агресії», дискусії щодо надання більш широкого трактування не вщухають. Антипенко В.Ф. та Важна К.А. у спільній праці визначають агресію як першочергове застосування збройних сил всупереч нормам міжнародного права. Ключовим моментом твердження є «будь-яке застосування сили»⁴². Однак, на основі

⁴¹ Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression. 2010. https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/RC2010/AMENDMENTS/CN.651.2010-ENG-CoA.pdf

⁴² Антипенко В.Ф., Важна К.А. Інститут кримінальної відповідальності держави як ефективний міжнародно-правовий механізм боротьби зі злочином агресії / В.Ф. Антипенко, К.А. Важна //

цього виникає питання, чи дійсно будь-яке застосування сили буде кваліфікуватись як злочин агресії? На мою думку, ні, оскільки, по-перше, є ряд інших злочинів, де фігурує поняття «застосування сили», а, по-друге, у даному випадку, варто конкретно розмежовувати конкретні кваліфікаційні елементи злочину агресії та інших злочинів, відповідно до статті 5 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду.

Слушною є думку Майснера А.В., який визначив, що агресивні дії можуть виключати не лише бойові дії або застосування сили, але й анексію територій або економічний тиск тощо⁴³. Аналізуючи його думки, варто зауважити, що агресія і, зокрема, злочин агресії це досить широкий процес, який не заціклюється лише на застосуванні збройної сили. Агресія як така може бути уособленням політичного тиску. Цікавим є те, що автор посилається на слова Карла Клаузевіца, який каже, що війни дорівнює політиці, мета якої може бути досягнута лише погрозами та демонстраціями власного «великого» потенціалу⁴⁴.

На противагу доктринальним підходам з аналізу положень статті 8 bis Римського Статуту варто наголосити, що сам Міжнародний Кримінальний Суд вбачає у злочині агресії застосування збройних сил проти суб'єкта-потерпілого. Позиція Майснера А.В. та Клаузевіца К. заслуговує на існування у будь-якому випадку, однак це не більше ніж доктринальний підхід, на практиці ситуація кардинально інша.

У розкритті питання сучасних підходів щодо тлумачення злочину агресії не менш важливого значення має національне законодавства України. До літа 2024 року Кримінальний кодекс України містив лише одну статтю

Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2012. – №3. – С. 123–129.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2012_3_26

⁴³Майснер А.В. Формування міжнародного злочину «агресія»: передумови для широкої кваліфікації його складу / А.В. Майснер // Судова апеляція. – 2016. – №4. – С. 120–130.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2016_4_15

⁴⁴Майснер А.В. Формування міжнародного злочину «агресія»: передумови для широкої кваліфікації його складу / А.В. Майснер // Судова апеляція. – 2016. – №4. – С. 120–130.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2016_4_15

438, яка передбачала покарання за порушення законів та звичаїв війни. Таке юридичне наповнення є досить «скупим», оскільки війна проти України розпочалась ще у лютому 2014 року, а кваліфікація за всі ті звірства та дії Російської Федерації не охоплювались диспозицією 438 статті Кримінального кодексу України.

Сама диспозиція виокремлює досить обмежений перелік елементів складу злочину, зокрема:

1. жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням;
2. вигнання цивільного населення для примусових робіт;
3. розграбування національних цінностей на окупованій території;
4. застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом;
5. інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій⁴⁵.

На мою думку, таке попереднє формулювання назви 438 статті є не досить вірним та обмеженим, а диспозиція не охоплює всього масиву елементів складу злочинів, які можуть бути вчинені. Зокрема фраза «порушення законів та звичаїв війни» це не лише 5 пунктів, що зазначені у статті, а навпаки, це весь масив норм міжнародного гуманітарного права, права, що застосовується під час міжнародних або не міжнародних збройних конфліктів, зокрема мінімум 13 Гаазьких конвенцій та декларація, 4 Женевські Конвенції та Додаткові протоколи до них.

Ситуація змінилась літом 2024 року, коли Україна ратифікувала Римський Статут, що понесло подальше внесення змін до національних

⁴⁵Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III. Редакція від 11.08.2023 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20231005#Text>

законів України, а Кримінальний кодекс теж не був виключенням. До положень Акту було включено низку нових норм, а стаття 438 зазнала змін, зокрема новелами є воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид, а головне – злочин агресії. Диспозиція 437 статті значно вужча за положення 8 bis Римського Статуту, оскільки передбачає лише планування, підготовку або розв'язання агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, на противагу 7 пунктам та 2 частинам Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду.

Однак, це є досить позитивним та великим кроком в уніфікації та піднесенні національної правової системи до міжнародної. Аналізуючи підходи до визначення злочину агресії вітчизняними вченими, критичною є думка Андрушка А.В., який вважає, що стаття 437 Кримінального кодексу України є повним уособленням моделі Нюрнберзького та Токійського трибуналів, оскільки там відсутнє сучасне визначення поняття злочину агресії, що міститься в Римському Статуті Міжнародного Кримінального Суду, а також в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №3314 «про визначення агресії»⁴⁶. На мою думку, позиція автора є досить аргументованою, оскільки, дійсно, наш законодавець замість широкого тлумачення агресії, наприклад: *«вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, якою б тимчасовою вона не була, в результаті такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини»*⁴⁷, бере загальне поняття злочину і скорочує його. Як наголошує Андрушко А.В.: *«уникає зайвої громісткості»*⁴⁸.

⁴⁶ Андрушко А.В. Щодо напрямів удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини // Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість забезпечення: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.) / редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.), Ю.А. Пономаренко, С.О. Харитонов та ін. – Харків: Право, 2024. – С. 115–120. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/63631>

⁴⁷ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №3314 від 14 грудня 1974 року https://zakononline.com.ua/documents/show/169633__169633

⁴⁸ Андрушко А.В. Щодо напрямів удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини // Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу:

Отже, варто зауважити, що сучасні підходи до визначення злочину агресії сформулювали сильну позицію тлумачення та розуміння сутності та правової природи злочину агресії. Закріплення даного виду злочину у статті 5 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду у 1998 році, а згодом у Кампальських поправках 2010 року більш детально врегулювало специфіку переслідування, що у подальшому допоможе міжнародним судовим установам правильно кваліфікувати злочин агресії та виносити відповідні вироки. Спроби України у попередньому закріпленні та подальшому врегулюванні злочину агресії в Кримінальному кодексі є позитивним кроком у встановленні відповідальності за злочин агресії. Однак існують недоліки щодо диспозиції статті, які досить чітко розкритиковані нашими науковцями. Злочин агресії за своєю правовою природою є складним і його тлумачення одним реченням створить негативні наслідки щодо майбутньої кваліфікації елементів складу злочину під час судових процесів.

1.3. Міжнародно-правові підходи до розмежування відповідальності держави та індивідів за злочин агресії

Як зазначалось у попередніх розділах, злочин агресії є складним явищем через величезний масив підходів до кваліфікації та, водночас, відсутності судової практики. Однак, на даних складнощах не завершується розгляд сутності злочину агресії. Наступним елементом, який потребує більш детального розгляду це тяжкість притягнення до відповідальності за агресію через факт того, що вона здійснюється на рівні державного керівництва, що у свою чергу, ускладнює індивідуальне переслідування винних осіб. Тобто, складність злочину агресії полягає у важкості визначити суб'єкта та його правовий статус, що в подальшому ускладнює механізм притягнення до

фундаментальність, трансдисциплінарність і ноонауковість забезпечення: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.) / редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.), Ю.А. Пономаренко, С.О. Харитонов та ін. – Харків: Право, 2024. – С. 115–120. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/63631>

відповідальності. У теорії міжнародного права точаться палкі дискусії щодо суб'єкта притягнення до відповідальності, а саме чи відповідальність несе держава чи уповноважені нею суб'єкти? На мою думку, для початку необхідним є тлумачення поняття «держава», яка її правова сутність та роль, чи може бути держава окремим суб'єктом правовідносин?

Загалом вивченням поняття «держава» займалися безліч вчених та науковців всіх століть. Зокрема Платон та Арістотель визначали державу як: *«найвищу форму політичного спілкування людей»*⁴⁹. Гроцій, Гобс та Лок казали, що держава – це утворення, яке відповідальне за дотримання безпеки та порядку, а також встановлення правил поведінки, яким підкорялись її громадяни⁵⁰. Історики та науковці тих часів створили необхідну базу та дали поштовх для роздумів нашим сучасникам.

Достеменно не існує єдиного підходу до визначення поняття держава. XXI століття не є виключенням оскільки, також змогло дати визначення дефініції даного поняття. Зокрема Терлюк І. вважає, що держава це політико-правовий інститут, якому властиві суверенна влада, а також окремі органи, які виконують різного виду функції – політичні, культурні. Також автор наголошує на тому, що у різних ситуацій держава набуває різних форм, наприклад, у міжнародному праві – це суб'єкт, що має міжнародну відповідальність, а в інституційному значенні – це апарат публічної влади, який здійснює регулятивні та збройні функції⁵¹. У свою чергу, Мерник А.М. та Ярова А.С. у спільній праці тлумачать дефініцію поняття «держава» у двох

⁴⁹ Загальна теорія держави і права. Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. — Харків: Право, 2009. — 584 с.

⁵⁰ Загальна теорія держави і права. Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. — Харків: Право, 2009. — 584 с.

⁵¹ Терлюк І. "Держава" і "державність": до проблеми теоретико-правового та історико-правового змісту понять в контексті українського (національного) державотворення / І. Терлюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. – 2021. – №1 (29). – С. 17–28.

значеннях – широкому та вузькому. У першому варіанті, держава пояснюється як суверенна організація, що забезпечує управління суспільством, підтримує порядок та безпеку через систему владних інститутів та механізмів примусу, в свою чергу друге значення держави розглядається як апарат реалізації політичної влади⁵². Енциклопедія сучасної України надає дещо інше визначення державі, зокрема зазначає, що це чітко: *«організована суспільна структура, яка здатна здійснювати найвищий контроль»*⁵³.

Як ми можемо бачити, не існує єдиного підходу до визначення поняття «держава». Усі спроби та теорії є унікальними та мають право на життя. Однак, на основі всієї проаналізованої інформації, я вважаю, що держава – це політико-правове утворення, яке діє через чітко розподілені за функціями органи, до обов'язків яких входить забезпечення безпеки, миру та порядку у суспільстві, шляхом встановлення заборон та створення механізмів для притягнення до відповідальності за порушення норм, які були попередньо встановлені.

У цілому, оскільки держава – це політико-правове утворення та у її повноваження входить притягнення до відповідальності осіб, які порушують порядок, то виникає питання, чи може бути сама держава притягнута до відповідальності за порушення своїх зобов'язань перед іншими країнами, зокрема через невиконання норм та положень європейського права прав людини чи міжнародного гуманітарного права, яке тягне за собою кримінальну відповідальність. У даному випадку, відповідь однозначно так. Після створення Суду ООН, Європейського суду з прав людини та Міжнародного кримінального суду, практика правосуддя наповнена безліччю прецедентів відповідальності держави, однак даний аспект варто проаналізувати з доктринальної точки зору для більш чіткого розуміння правової природи такого елемента як відповідальність держави.

⁵²Мерник А.М., Ярова А.С. Поняття держави та державність: зміст та співвідношення (історико-правовий аспект) / А.М. Мерник, А.С. Ярова // Юридичний науковий електронний журнал. – 2019. – №3. – С. 19–22.

⁵³ "Держава." Енциклопедія сучасної України.. <https://esu.com.ua/article-26112>

Передусім варто зауважити, що відповідальність держави виникає переважно через рішення її органів влади, які діють від її імені. Циверенко Г.П. у своїй статті наголошує, що одним із видів, коли виникає відповідальність є ухвалення нормативно-правових актів, які порушують або незаконно обмежують права осіб, а також виділяє ряд ознак, які більш конкретно розвивають суть правової природи відповідальності держави. До таких особливостей автор відносить:

1. наявність правопорушення, як основного елементу настання відповідальності;
2. відповідальність держави відбувається лише на міжнародному рівні;
3. результатом притягнення до відповідальності є встановлення правопорядку та належної сатисфакції потерпілим⁵⁴.

Проаналізувавши думку автора, варто дійти до висновку, що держава, як суб'єкт міжнародних відносин несе відповідальність на двох рівнях:

1. національно-правовий, оскільки стосується впровадження шляхів та механізмів, які негативно впливають на громадян, що призводить до порушення їх прав та є наслідком подання безлічі скарг та заяв до судових інстанцій вищих рівнів для захисту громадянами власних прав та свобод;
2. міжнародно-правовий, який полягає в обов'язку держави визнати своє порушення та бути відповідальною за нього перед іншими суб'єктами міжнародних відносин та понести відповідальність на міжнародному рівні.

На мою думку, при настанні міжнародної відповідальності, державою повинно бути дотримано низку принципів, які полягають у визнанні та піднесенні людиноцентричності, дотримання суверенної рівності держав, а

⁵⁴Циверенко Г.П. Відповідальність держав у міжнародному праві / Г.П. Циверенко // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. – 2017. – Т. 28(67), №2. – С. 66–70.
www.juris.vernadskyjournals.in.ua/eng/journals/2017/2_2017/16.pdf

також усвідомлення невідворотності відповідальності за порушення своїх зобов'язань.

Наступним ключовим елементом, який потребує уваги в аспектів міжнародної відповідальності держави є конфлікт інтересів. Як визначає Кубко Є.В., інтереси держави є частиною національних інтересів, які закріплені у більшості нормативно-правових актів, а їх захист є важливим аспектом кожної правової системи⁵⁵. Сама проблема полягає у тому, що реалізація та захист цих інтересів відбувається безпосередньо через застосування державою різних правових механізмів, які автоматично можуть порушувати інтереси фізичних або юридичних осіб. Прикладом є справа Європейського суду з прав людини (далі – Суд) «Максименко та Герасименко проти України»⁵⁶.

Справа стосується приватизації кімнати гуртожитку двома громадянами. Ключовим моментом стало те, що держава в особі органів прокуратури вимагала через суди визнати недійсним право власності на житлове приміщення, аргументуючи свою позицію тим, що таке володіння, користування та розпорядження суперечить положенням Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду». Усі наступні рішення були винесені на користь держави і тим самим порушували право власності заявників. Європейський суд з прав людини розглянувши справу «Максименко та Герасименко проти України» дійшов до висновку, що Україна своїми діями порушила статтю 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на мирне володіння майном. У заключення Суд зобов'язав країну-порушника виплатити кожному заявнику компенсацію матеріальної шкоди та судових

⁵⁵Кубко А.Є. Державні інтереси та відповідальність держави: деякі питання співвідношення / А.Є. Кубко // Часопис Київського університету права. Теорія та історія держави і права. Філософія держави і права. – №4. – 2019. – С. 28–34.

<file:///C:/Users/User/Downloads/107-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-200-1-10-20200315.pdf>

⁵⁶Рішення ЄСПЛ. Справа «Максименко та Герасименко проти України» (Заява № 49317/07) від 16.08.2013 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c90#Text

витрат. Як ми бачимо, держава несе відповідальність за власні дії та рішення, зокрема у міжнародному праві прав людини, однак, що відбувається під час інших порушень, де фігурує дві незалежні та самостійні країни? Європейський суд прав людини у своїй практиці має безліч прецедентів, де фігурує розгляд справ між двома державами. Наприклад, справа №38263 «Грузія проти Росії» (II) [GC], де Суд визнав порушення відповідачем низки статей під час збройного конфлікту, що відбувся між ними. Зокрема:

1. стаття 2 Протоколу I – розграбування та руйнування закладів освіти, а також залякування етнічного населення;
2. стаття 2 Протоколу IV – обмеження свободи пересування та переміщення осіб і т.д.⁵⁷.

Або справа «Україна проти Росії» (щодо Криму) за заявами № 20958/14 та № 38334/18, де Європейський суд з прав людини визнав численні порушення Конвенції з боку Російської Федерації, зокрема:

1. стаття 2 – насильницьке зникнення та неефективність розслідування;
2. стаття 3 – жорстоке поводження;
3. стаття 5 – незаконне затримання;
4. стаття 8 – незаконна паспортизація і ще багато інших численних порушень⁵⁸.

У цілому, варто зазначити, що справи між державами, що порушують різноманітні права людини та громадянина, закріплених у Конвенції не є поодинокими випадками. Практика Європейського суду з прав людини зобов'язує державу-порушника відшкодовувати завдані збитки та, у цілому,

⁵⁷Рішення ЄСПЛ. Справа № 38263 від 21.01.2021 «Грузія проти Росії» (II) [GC]. <https://rm.coe.int/georgia-v-russia-ii-gc-ukr/1680a58450>

⁵⁸Рішення ЄСПЛ. Справа «Україна проти Росії» (щодо Криму) від 16.12.2020 за заявами № 20958/14 та № 38334/18.: https://ips.ligazakon.net/document/ES069205?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.178060386.613350186.1743358341-1392684305.1674472858#_gl=1*38113b*_gcl_au*NDM3ODI2OTUuMTc0MDY4MDE3MQ..

понести відповідальність за шкоду, однак, що робити у випадку порушення державами міжнародного гуманітарного права або положень актів, що передбачають не лише відшкодуванні шкоди, а й повну кримінальну відповідальність. Ба більше, виникає питання, чи можна притягнути державу до відповідальності за злочин агресії чи винним буде визнано індивідуально визначеного суб'єкта?

Проаналізувавши вищезазначені положення, можна дійти до конструктивного висновку, що у випадку порушень державою прав людини і основоположних свобод, загальним суб'єктом, який понесе відповідальність є держава, однак, на противагу цьому, відповідно до норм міжнародного гуманітарного та кримінального права, відповідальність за міжнародні злочини буде нести індивідуально визначений суб'єкт. Першим етапом у розмежуванні є визначення відповідальності індивіда та надання чітко регламентованої характеристики майбутньому суб'єкту відповідальності.

Як ми знаємо, індивідуально визначений суб'єкт, це людина, яка має певну владу, спектр функцій та обов'язків, котрі їй були надані або делеговані народом або іншими особами владних повноважень. Зозуля К.Т. у своїй статті робить акцент на тому, що підхід до визначення конкретного суб'єкта, який несе відповідальність за міжнародні злочини до сих пір чітко не визначений, оскільки, за звичаєвим правом, раніше лише держави визначалися суб'єктами відповідальності у міжнародному праві. На підтвердження даної позиції, Зозуля К.Т. посилялася на слова Бустаманте К. та де Вабера Д., які вважали, що лише держави можуть нести міжнародну кримінальну відповідальність. Автор статті не погоджується з даною тезою та наголошує, що у даному випадку виникає ризик уникнення покарання, оскільки, якщо покласти відповідальність лише на державу, то особи, які

віддають або виконують накази, можуть залишитись непокараними, а це, у свою чергу, сприяє розвитку безкарності⁵⁹.

Крім того, варто звернути увагу на підхід до визначення індивідуальної відповідальності, який запропонували Славко А.С. та Башкиров В.А. у спільній праці. Вони наголосили на тому, що визнання фізичних осіб суб'єктами, які несуть міжнародну відповідальність за міжнародні злочини є важливим елементом у досягненні справедливості, подоланні та запобіганні безкарності у майбутньому⁶⁰.

Я вважаю, що підхід Зозулі К.Т. є чітким та правильним, оскільки держава як суб'єкт міжнародних відносин може створювати благодатні умови для скоєння злочинів, однак реальні накази та виконання таких доручень лягає на плечі конкретних осіб, які у майбутньому несуть відповідальність за численні порушення та скоєння міжнародних злочинів. Подолання безкарності є важливим елементом у забезпеченні світового порядку, тому варто створювати та покращувати ті механізми, які вже існують, а також брати до уваги міжнародний досвід.

Зачепивши тему відповідальності фізичних осіб за виконання наказів вищого політичного керівництва, варто зауважити, що у даному випадку притягнення до відповідальності відбувається не лише виконавців міжнародних злочинів, а й осіб, котрі віддали наказ. Нормативним закріпленням даної тези відповідає стаття 27 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду, яка передбачає, що: *«...посадове становище глави держави або уряду, члена уряду або парламенту, обраного представника чи державної посадової особи в жодному разі не звільняє особу від кримінальної відповідальності згідно із цим Статутом та не є, саме по*

⁵⁹Зозуля К.Т. Особливості індивідуальної відповідальності у міжнародному кримінальному праві / К.Т. Зозуля. – Національний університет «Одеська юридична академія», 2013. – С. 256–260. <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/111e6fd0-f9e0-4746-9ae5-5856be9e8352/content>

⁶⁰Славко А.С., Башкиров В.А. Принципи справедливої та індивідуальної кримінальної відповідальності у практиці міжнародного кримінального суду / А.С. Славко, В.А. Башкиров // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – №6. – С. 399–402. http://www.lsej.org.ua/6_2017/118.pdf

собі, підставою для пом'якшення покарання...Імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи відповідно до національного або міжнародного права, не повинні перешкоджати здійсненню Судом своєї юрисдикції щодо такої особи»⁶¹. Суд, тим самим, визначив, що за міжнародні злочини, які закріплені у статті 5 Римського статуту несуть відповідальність всі, хто має будь-яку причетність до скоєного без виключення. Це є важливим елементом, оскільки максимально зменшує ризик розвитку безкарності та невиконання рішень міжнародного суду.

Індивідуальна кримінальна відповідальність є юридично закріпленою не лише у статті 27 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду, а й у частині 2 статті 25, яка передбачає, що: «особа, яка вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, підлягає індивідуальній відповідальності й покаранню відповідно до цього Статуту»⁶². Також, дане положення визначає критерії за якими особа підлягає кримінальній відповідальності і покаранню, зокрема:

1. безпосередньо вчиняє злочини;
2. наказує, підбурює або спонукає до вчинення міжнародних злочинів;
3. закликає до геноциду або здійснює замах на визначені кримінальні правопорушення.

Важливого значення для встановлення індивідуальної відповідальності осіб є Статуту Нюрнберзького та Токійського трибуналів, а також Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №95 (I) від 11 грудня 1946 року. Положення статті 6 Статуту передбачають, що до основних функцій Трибуналу належить здійснення правосуддя та притягнення до відповідальності конкретно

⁶¹Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 1998 року. Документ 995_588 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

⁶² Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 1998 року. Документ 995_588 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

визначеного кола осіб⁶³. Таким чином Статут закріпив індивідуальну кримінальну відповідальність за воєнні злочини, злочини проти людяності та злочини проти миру. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №95 (I) від 11 грудня 1946 року підтвердила принцип міжнародного права щодо значимості індивідуальної відповідальності за злочини проти миру зокрема⁶⁴.

Аналізуючи положення нормативних документів та доктринальних підходів, можна дійти до висновку, що відповідальність за міжнародні злочини є лише індивідуальною. Історія на своїх шпальтах закріпила низку випадків такої відповідальності. Яскравими прикладами є Нюрнберзький (1945 – 1946 р.р.) та Токійський (1946 – 1948 р.р.) процеси, Трибунал щодо колишньої Югославії (1993 р.), Трибунал щодо Руанди (1994 – 2015 р.р.), Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне (1996 р.) або Спеціальний суд по Лівану (2009 р.). Усі ці судові процеси є знаковими не лише тому що вони сформували міцну базу та прецеденти, а тому, що закріпили принцип невідворотності індивідуальної відповідальності за міжнародні злочини.

До 1998 року у положеннях нормативно-правових документів не існувало такого злочину, як злочин агресії, однак були його попередники, зокрема злочини проти миру, які зробили розмежування видів відповідальності. Я вважаю, що злочин агресії є тією категорією кримінального правопорушення, від якого походять усі інші злочини, оскільки за ними завжди хтось стоїть, у будь-якому випадку це страшна нелюдська ідея якогось диктатора чи монарха, яка у майбутньому несе страждання, сльози, а головне - порушує міжнародний порядок. Беручи до уваги досвід Нюрнберзького та Токійського трибуналів варто зазначити, що це були перші судові процеси, які створили прецедент індивідуальної кримінальної відповідальності. У залі правосуддя постали військові злочинці,

⁶³Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08.08.1945 № 998_201.

https://zakononline.com.ua/documents/show/140950_140950

⁶⁴ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №95 (I) від 11 грудня 1946 року:

https://zakononline.com.ua/documents/show/140917_140917

яким було кваліфіковано воєнні злочини, злочини проти людяності та злочини проти миру. Крім того, важливим елементом було те, що аргументування своїх дій тим, що винуватці лише виконували наказ, не є способом пом'якшення або звільнення від відповідальності загалом.

Трибунал по Руанді вважається першим судовим процесом, який виніс індивідуальні вироки 93 особам, яким кваліфікували злочин геноциду. Ругало Ю.І. у своїй статті зауважує, що Трибунал по Руанді знаковий не лише у формуванні прецеденту по злочину геноциду, а й у випадку становлення чітких прикладів індивідуальної відповідальності вищого політичного керівництва⁶⁵. Аналогічна ситуація стосовно Трибуналу щодо колишньої Югославії та Спеціального суду по Сьєрра-Леоне. Спеціальний трибунал по Лівану має особливий статус, оскільки мав гібридну форму, а також функціонував за принципом *in absentia*. Процес був досить тривалим через неможливість явки обвинувачених у залу судових засідань, однак, незважаючи на це, міжнародна спільнота змогла обійти систему та винести вироки індивідуально визначеним особам у заочному судовому засіданні. Тим самим, принцип індивідуальної кримінальної відповідальності став важливим елементом у запобіганні та протидії безкарності.

Досліджуючи питання міжнародно-правових підходів до розмежування відповідальності держави та індивідуально-визначених осіб, зокрема у світлі злочину агресії, варто звернути увагу, що на сьогоднішній день не було жодного трибуналу чи іншого судового процесу, який би займався злочином агресії. Однак, на сьогоднішній день іде російсько-українська війна, кінець якої може зробити світовий прецедент у сфері закріплення індивідуальної міжнародної відповідальності за злочин агресії.

⁶⁵Ругало Ю.І. Злочини проти людяності у практиці ICTR та ICTY з порівняльною проекцією на злочини в Україні в контексті збройного конфлікту / Ю.І. Ругало // Серія: Право. – 2023. – №2 (80). – С. 252–258.

http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/45.pdf

Отже, індивідуальна відповідальність та відповідальність держави хоча і слідує єдиній меті – здійснення правосуддя, досягнення миру, правопорядку, забезпечення безпеки у світі та запобігання виникнення правопорушень у майбутньому, однак є максимально різними за своїм застосуванням та правовою природою. Відповідальність держави це загальна категорія, яка відбувається на двох рівнях, однак основним елементом є людина, її права та свободи, на які держава, своїми незаконними діями або рішеннями посягає та, як наслідок, порушує. Судова практика наповнена різноманітними справами, де держава несе відповідальність за свою діяльність. Розмежування індивідуальної відповідальності конкретно визначених осіб та відповідальності держави, як політико-правового утворення полягає у тому, що у першому випадку кожен суб'єкт відповідає за свої дії та рішення. Керівники, вище політичне керівництво держав несе відповідальність не лише перед своїм народом, громадянами, а й перед усією міжнародною спільнотою. Воєнні злочини, злочини проти людяності, а особливо злочин агресії є найтяжчими міжнародними злочинами. Положення різних нормативно-правових актів закріплюють на своїх сторінках принцип індивідуальної відповідальності осіб, які обвинувачуються у кримінальних правопорушеннях світового масштабу. Стаття 25 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду разом із Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №95 (I) від 11 грудня 1946 року посилюють та закріплюють незамінність та необхідність принципу індивідуальної кримінальної відповідальності. Особиста відповідальність є ефективним механізмом подолання безкарності, протидії та запобігання уникнення відповідальності, яке також має місце.

На противагу індивідуальній відповідальності, відповідальність держави має місце, зокрема у випадках порушення прав та свобод людини та громадянина. Вона є тим ефективним механізмом, який ставить людину у центр, гарантуючи їй безпеку та запобігання порушення і прав у майбутньому. Притягнення держави до відповідальності у повній мірі

відповідає людоцентричному підходу, який ставить життя та здоров'я людини як найвищу цінність.

Міжнародна та національна доктрина містить різні підходи до визначення категорій відповідальності. Одні вважають, що відповідальність держави є головною, оскільки держава це її органи та народ, а інші навпаки, виокремлюють індивідуальну відповідальність, як основу становлення правопорядку. Однак, у них є єдина мета – забезпечення миру, безпеки та верховенства права у світі.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Перший розділ досліджуваної мною теми присвячений історичному розвитку та особливостям злочину агресії, як одного із найтяжчих міжнародних правопорушень, а також відмінностям розмежування суб'єктів, які визнаються винними за нормами міжнародного права та притягнення їх до відповідальності. Злочин агресії має тривалу історію розвитку, яка охоплює кривавий період від тисячолітніх воєн до нормативно-правового дипломатичного регулювання такої категорії.

Історія становлення будь-чого має циклічну природу, здатність відтворювати всі ті самі події на сучасний лад. Зокрема, як вийшло у випадку Першої та Другої Світових воєн, або російсько-українського збройного конфлікту.

Агресія не вирішує проблем, а тільки ускладнює та додає нові, тому перед міжнародною спільнотою постало питання врегулювання мирним шляхом спорів та конфліктів, і тим самим запобігти агресії, яка порушує міжнародний мир та безпеку. Закінчення 30-літньої війни, підписання Вестфальського мирного договору 1648 року та закріплення принципів *Jus ad bellum* і *Jus in bello* варто вважати початком становлення злочину агресії таким, яким він є сьогодні. Положення договорів містили пункти, які

передбачали дипломатичне вирішення спорів. Продовження цієї тенденції є результати I та II гаазької конференції 1899 та 1907 років, наслідком яких стало ухвалення I Гаазької конвенції про мирне вирішення спорів.

Особливістю та метою міжнародної спільноти до середини XX століття, можна вважати максимізацію зменшення збройних конфліктів, розвиток дипломатії та врегулювання суперечок без застосування сили. Як наслідок, наразі світ має гарно регламентовану нормативно-правову базу. Зокрема, було підписано Версальський мирний договір 1919 року, створено Лігу Націй, яка видає I Женевський протокол та Декларацію про агресивні війни, які вперше закріпили поняття «агресивна війна». Пакт Бріана-Келлога 1928 року – засудив війну, як спосіб вирішення конфліктів. Конвенція про визначення агресії від 1933 року – лягла в основу великого масиву сучасних нормативно-правових актів, зокрема Резолюції ООН про визначення агресії №3314 від 1974 року або Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду.

Досвід I Світової війни та положень низки угод, договорів та конвенцій не дали ефективного результату щодо мирного врегулювання спорів, а становлення злочину агресії у нормативній практиці тим більше. Закінчення II Світової війни зробило еволюційний прорив у розвитку злочину агресії. Важливим моментом є те, що країни середини XX століття перейшли від засудження війни та запровадження безлічі актів, що закріплювали принцип мирного вирішення спорів до початку надання кваліфікації незаконним діям, котрі на той момент, мали назву «злочини проти миру» та вчинялися під час масштабних збройних конфліктів. Статут Міжнародного військового трибуналу над військовими злочинцями у Нюрнберзькому та Токійському процесах вперше закріпив злочини проти миру та назвав його найтяжчим міжнародним злочином.

Заснування Організації Об'єднаних Націй у 1945 році, видання Резолюції Генеральної Асамблеї ООН №3314 від 14 грудня 1974 року

закріпили поняття агресії та визначили критерії даного злочину. Кінець ХХ століття став визначним у становленні злочину агресії таким, яким світ його знає зараз. Однак, це не є завершальним етапом у його еволюціонуванні. Сутність та правова природа злочину агресії є досить складною у дослідженні, оскільки охоплює великий масив історичних періодів та часових проміжків, однак важливим для всієї правової спільноти є 1998 рік.

Ухвалення Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду закріпило злочин агресії таким, який ми маємо на сьогоднішній день, а Кампальські поправки 2010 року, розширили регулювання даного кримінального правопорушення від етапу збирання доказів, початку його розслідування до судового процесу та винесення вироку. Злочин агресії є складним за всіма своїми ознаками. Вважається, що він є першим та основним серед усіх кримінальних правопорушень, визначених у статті 5 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду, зокрема – воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Будь-який злочин має початок, а це – агресія. Однак, такий підхід ускладнює та виносить на перід питання визначення суб'єкта, який відповідальний за порушення міжнародного миру та безпеки.

Усі міжнародні злочини, які закріплені у статті 5 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду несуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність. Такий підхід аргументується тим, що держава як політико-правове утворення не може генерувати «божевільні» ідеї та втілювати їх у реальність. Це завжди здобуток однієї людини, або вищого політичного керівництва, однак ніяк не цілої держави. Оскільки, держава це не лише органи правління, а й народ, але, на противагу цьому, коли уповноважені державою органи, які діють від її імені, видають нормативно-правові акти, що порушують права та інтереси конкретно визначених фізичних чи осіб, то у такому випадку, держава буде нести повну відповідальність, як єдиний суб'єкт міжнародних відносин.

Отже, злочин агресії це найтяжчий міжнародний злочин, який має тривалу історію становлення і постійне еволюційне удосконалення. Звісно, вся міжнародна спільнота стикається з безліччю викликів та проблем, які потребують негайного реагування та вирішення, однак це тільки привід запроваджувати та покращувати щось нове та краще.

РОЗДІЛ 2: Особливості притягнення до відповідальності за злочин агресії в умовах російсько-української війни.

2.1. Питання юрисдикції Міжнародного Кримінального Суду щодо злочину агресії в Україні.

Історичний розвиток Міжнародного Кримінального Суду бере свій початок ще з 1998 року – ухваленням Римського Статуту, однак до України повний процес імплементації його положень почався лише в середині 2024 року, коли Президент України Володимир Зеленський подав до Верховної ради України закон про його ратифікацію.

Найбільш проблемним питанням, яке постало перед міжнародною спільнотою з початком повномасштабного вторгнення військ сусідньої держави – яким чином притягнути Російську Федерацію до відповідальності? Як діяти з обмеженою юрисдикцією щодо злочину агресії Міжнародного кримінального суду?, а також питання Кампальських поправок, щодо проблеми їхнього застосування у сфері реалізації механізму притягнення країни-агресора до відповідальності. Аналізуючи положення вище зазначених нормативно-правових актів, виникає низка наступних питань, зокрема:

1. чому Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй не може ініціювати провадження у справі щодо злочину агресії по відношенню до України та
2. чому вище політичне керівництво нашої держави поставило за ціль створити Спеціальний міжнародний військовий трибунал

щодо розслідування злочину агресії та притягнення до відповідальності вище політичне керівництво Російської Федерації, якщо існує Міжнародний кримінальний суд, під юрисдикцію якого, відповідно до статті 5 Римського статуту входить злочин агресії?

Відповідь на ці та інші поставленні запитання містяться, безпосередньо, у Римському Статуті разом, Кампальських поправок та у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН під назвою «Агресія проти України». У цілому, відповідно до статей 15 bis та 15 ter існує лише 2 випадки, коли Міжнародний Кримінальний Суд може здійснювати свої повноваження щодо злочину агресії:

1. коли країна-потерпілий та країна-агресор є учасниками Римського Статуту;
2. коли Прокурор Міжнародного Кримінального Суду самостійно ініціює провадження у справі⁶⁶.

Важливого значення має стаття 15 bis, яка була внесена до Статуту через прийняття Кампальських поправок і передбачає здійснення юрисдикції щодо злочину агресії, однак дане положення діє лише для країн-учасниць статуту. Україна, яка ратифікувала положення Римського Статуту у 2024 році хоча і є її повноправним членом, але Російська Федерація взагалі ніколи нею не була і, тому застосування даного першого положення є неможливим. Ба більше, пункт 5 даної статті визначає, що: *«Стосовно держави, яка не є учасницею Римського статуту, Суд не здійснює своєї юрисдикції щодо злочину агресії, вчиненого громадянами цієї держави або на її території»*⁶⁷.

У випадку 2 варіанту розвитку подій, Рада Безпеки ООН, як один із ключових органів даної системи повинна ухвалити відповідне рішення

⁶⁶ Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 1998 року. Документ 995_588 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

⁶⁷ Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 1998 року. Документ 995_588 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

стосовно вчиненого акту агресії, на основі якого, Прокурор розпочинає слідство. Однак не все так просто у випадку з Україною. Ключовою проблемою є те, що Російська Федерація є постійним членом Ради Безпеки ООН, яка ніколи не прийме рішення щодо початку проведення проти самої себе розслідування щодо злочину агресії. Цікавим моментом є пункт 8 статті 15 bis Римського статуту: *«Прокурор може розпочати розслідування стосовно злочину агресії відповідно до процедури, викладеної у статті 15...»*⁶⁸, однак, у даному випадку, дане положення слід розуміти таким чином, що процедурою є факт прийняття Радою Безпеки ООН позитивного рішення. Внаслідок цього, другий випадок щодо реалізації Міжнародним Кримінальним Судом своєї юрисдикції щодо злочину агресії теж відпадає.

Підсумовуючи наведені матеріали варто підкреслити, що Рада Безпеки ООН не в змозі почати розслідування злочину агресії через факт накладання вето Російською Федерацією на будь-який документ, який дозволяв би діяти у напрямку правди. Така ситуація є вкрай невтішною для України, оскільки максимально зв'язує руки до досягнення правосуддя та справедливості. Дана проблема започаткувала низку дискусій та безліч варіантів її вирішення, зокрема перший варіант передбачає внесення змін до Кампальських поправок. Другий – рекомендує зняти всі заборони з Міжнародного кримінального суду щодо здійснення юрисдикції над злочином агресії, у свою чергу, третій варіант полягає у залученні допоміжного органу – Генеральної Асамблеї ООН⁶⁹.

Внесення змін до Кампальських поправок визначається у тому, щоб узгодити положення Римського Статуту та Поправок у цілому. Римський Статут містить положення, яке передбачає загальне правило, що зміни до

⁶⁸ Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression. 2010. https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/RC2010/AMENDMENTS/CN.651.2010-ENG-CoA.pdf

⁶⁹ Claus Kress, Stephan Hobe, Angelika Nußberger. The Ukraine War and the Crime of Aggression: How to Fill the Gaps in the International Legal System. Justsecurity. 23.01.2025: <https://www.justsecurity.org/84783/the-ukraine-war-and-the-crime-of-aggression-how-to-fill-the-gaps-in-the-international-legal-system/>

статуту набувають чинності лише для держав, які їх ратифікували. Тим самим обмежується юрисдикція Міжнародного кримінального суду, оскільки злочин агресії має особливу природу, аніж воєнні злочини, злочини проти людяності або злочин геноциду. Аби Міжнародний Кримінальний Суд мав повну юрисдикцію щодо злочину агресії, то кожна держава-член Римського Статуту повинна окремо подати ратифікаційний документ з підтвердженням того, що вона визнає юрисдикцію Суду за злочин агресії. Однак, цікавим моментом є те, що країна, яка попередньо визнала Кампальські поправки, у будь-який час може відкликати свою заяву і не підпадати під юрисдикцію Суду щодо злочину агресії. Зокрема частина 2 статті 15 *ter* передбачає, що: «Суд може здійснювати юрисдикцію лише стосовно злочинів агресії..., або прийняття цих поправок тридцятьма державами-учасницями»⁷⁰. Як наслідок, хоча країни хотіли полегшити становище щодо відповідальності, але насправді ще більше його заплутали та значно обмежили юрисдикцію Суду у цьому питанні. Таким чином, внесення змін та узгодження Римського Статуту разом із Кампальськими поправками повинно залагодити розбіжність та зупинити тривалі дискусії.

Другий варіант стосується зняття всіх заборон з Міжнародного Кримінального Суду щодо злочину агресії. На мою думку, це один із примітивних варіантів вирішення даної проблеми. Для реалізації такого рішення повинна існувати конкретна правова підстава, яка дозволить Міжнародному Кримінальному Суду діяти у такому напрямку. Вагомого значення, у даному випадку, набуває Доповідь Міжнародного Кримінального Суду №А/77/L.7 від 26 жовтня 2022 року, а саме абзац 11, що передбачає «можливий» механізм ініціювання розслідування та передачі справи до Міжнародного Кримінального Суду, незалежно від згоди держави, або, зокрема, коли країна не є стороною Римського Статуту або не визнає окремі

⁷⁰Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression. 2010. https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/RC2010/AMENDMENTS/CN.651.2010-ENG-CoA.pdf

його положення⁷¹. Я вважаю, що без внесення відповідних змін до Римського Статуту або повний його перегляд – проблема вирішена не буде. Надання різного роду пропозицій є позитивним моментом, однак не звертати увагу, а ігнорувати чинні положення документу буде безрезультатним і тоді виникає питання – навіщо взагалі Римський статут, якщо ми нівелюємо його положеннями та підривається авторитет Міжнародного Кримінального Суду?

Заключним варіантом, який пропонується міжнародною спільнотою є залучення Генеральної Асамблеї ООН. Суть даної пропозиції полягає у тому, що Генеральна Асамблея ООН делегує собі частину повноважень Ради Безпеки ООН, одним із ключових, яких є ініціювання провадження щодо злочину агресії без додаткової згоди всіх учасників-членів Статуту. Шейн Дарсі у своїй праці цитує Гейнера, який зауважує, що діяльність Генеральної Асамблеї ООН має бути додатковою до повноважень Ради Безпеки ООН, тобто, іншими словами, заповнювати існуючу прогалину у Римському Статуті від 2010 року⁷². Крім того, Касинюк І.В. наголошує, що перейняття на себе Радою Безпеки ООН цих повноважень найкращим чином би забезпечувало мир та безпеку⁷³.

На мою думку, надання повноважень Генеральній Асамблеї ООН щодо ініціювання провадження за злочин агресії може погано вплинути на авторитет, діяльність та ефективність роботи Ради Безпеки ООН, оскільки положення статуту самі обмежують повноваження та можливості Ради Безпеки ООН. Поки Російська Федерація при владі і має законне місце за столом переговорів, то досягти консенсусу буде досить таки важко. Можливо,

⁷¹ Report of the International Criminal Court A/77/L.7. 26.10.2022:

<https://digitallibrary.un.org/record/3993962?v=pdf>

⁷² Shane Darcy. Aggression by P5 Security Council Members: Time for ICC Referrals by the General Assembly. Justsecurity. 16.03.2022:

<https://www.justsecurity.org/80686/aggression-by-p5-security-council-members-time-for-icc-referrals-by-the-general-assembly/>

⁷³Касинюк І.В. Сучасні проблеми міжнародно-правового регулювання кримінальної відповідальності за злочин агресії / І.В. Касинюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2016. – Вип. 38(2). – С. 150–153.http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_38%282%29_39

найкращим варіантом є перегляд Кампальських поправок і приведення їх не лише у відповідності до Римського Статуту, а й сучасному правовому суспільству та ситуації у світі.

До утворення Міжнародного кримінального суду, ХХІ століття не знало такого злочину як «злочин агресії», тому відсутній правовий прецедент. Україна буде першою країною Європи, яка притягне державу-агресора до відповідальності і створить той правовий прецедент, який покладе край суперечності та дискусіям щодо повноважень конкретних органів, юрисдикційності та підсудності злочину агресії конкретній міжнародній судовій установі.

У цілому, питання юрисдикції Міжнародного Кримінального Суду щодо злочину агресії є важким та вкрай заплутаним. Хоча Міжнародний Кримінальний Суд і наділений юрисдикцією і має право вершити правосуддя щодо злочину агресії, проблемність – відсутність ратифікації Російською Федерацією даних нормативно-правових актів максимально ускладнює і робить майже неможливим процес притягнення вищого політичного керівництва до відповідальності. Однак Україна та міжнародна спільнота працюють у тандемі для створення адекватного та, у першу чергу, дієвого механізму досягнення справедливості.

2.2. Імунітет вищого політичного керівництва РФ як одна із перешкод притягнення до відповідальності за злочин агресії.

Імунітет є однією із найдискусійніших тем, яка піднімається на рівні всієї міжнародної спільноти. Проблема полягає в тому, що «недоторканість» досить таки важко подолати, зокрема внаслідок політичних, дипломатичних чинників. Міжнародна практика знає чимало прикладів та справ, де судовий імунітет не брався до уваги або його було подолано «за замовчуванням». Римський Статут у своїх положеннях визначає, що імунітет глави держави не

застосовується. Зокрема, частина 2 статті 27 Статуту передбачає: «Імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи відповідно до національного або міжнародного права, не повинні перешкоджати здійсненню Судом своєї юрисдикції щодо такої особи»⁷⁴. Дійсно, така концепція подолання імунітету підвищує статус судової установи, робить її рішення вагомими та такими, що мають бути виконані в обов'язковому порядку. Крім Римського Статуту не менш важливим документом є Європейська конвенція про імунітет держав⁷⁵, яка регулює застосування «недоторканності» на всьому європейському просторі. Можливо, якби все було б так просто, Україна б мала змогу використовувати дані положення документу, як основні, наприклад, щодо створення трибуналу за національним законодавством, однак, Російська Федерація не є стороною Конвенції, що ускладнює її застосування. Така сама історія з Конвенцією ООН від 2004 року⁷⁶.

Подолання імунітету глави держави є однією із розповсюджених тем. Суди досить часто зіштовхувались з даним питанням у своїй практиці, зокрема рішення Міжнародного Кримінального Суду «Germany v. Italy: Greece intervening», де Суд зауважив, що згідно норм міжнародного права, держава не втрачає свій імунітет, якщо справа розглядається у національних судових установах⁷⁷. Тобто, імунітет та подальше його подолання є складним процесом, який неможливо вирішити лише у межах національного права будь-якої країни. У випадку України, ситуація не простіше, оскільки на ряду з імунітетом існує безліч викликів і проблем, які потребують швидкого реагування. Питання щодо створення Спеціального трибуналу за національним правом України, яке буде розглянуто більш детально у

⁷⁴ Римський статут Міжнародного кримінального суду від 1998 року. Документ 995_588
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

⁷⁵ Європейська конвенція про імунітет держав № ETS №074. 16.05.1972 :
<https://ips.ligazakon.net/document/MU72014>

⁷⁶ Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності прийнята Резолюцією ГА №59/38 від 2004 року.: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/state_immunities.shtml

⁷⁷ International court of justice. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening) Judgment of 3 February 2012: <https://www.icj-cij.org/case/143>

наступному розділі, не зможе подолати імунітет вищого політичного керівництва, зокрема через відсутність юридичного закріплених положень у нашому законодавстві. Європейська конвенція про судовий імунітет, Конвенція про юрисдикційні імунітети держав, а також Римський Статут Міжнародного Кримінального наголошують, що держави повинні виключати принцип імунітету, коли мова йде про притягнення до відповідальності або відшкодування шкоди, однак, питання про реальний дієвий механізм щодо даної категорії знаходиться ще на панельних дискусіях усієї міжнародної спільноти.

У міжнародному праві існує декілька видів імунітетів, зокрема:

1. абсолютний або персональний;
2. функціональний.

Природа абсолютного імунітету, на мою думку, є однією із найскладніших конструкцій, оскільки передбачає повну відсутність відповідальності за «правомірні» дії, які вчиняє особа, виконуючи свої повноваження. У цілому, абсолютний імунітет мають глави/президенти всіх держав, основними особливостями якого є:

1. не підсудність у кримінальних справах, тобто президент не може бути судимий за дії вчинені ним у період перебування на посаді;
2. захист від переслідування після залишення посади (є не у всіх країнах).

Яскравим прикладом є справа, яка була розглянута Верховним судом США щодо діяльності Дональда Трампа. Обвинувачення стосувались його політики за часів правління, а саме у намаганні підірвати вибори Президента Америки у 2020 році⁷⁸. Після довгих судових процесів Верховний суд США визначив, що: *«Суд може визнати, що злочинна поведінка, про яку йдеться,*

⁷⁸Сировий М. «Президент – новий король?» Forbes Ukraine, 6 червня 2024. <https://forbes.ua/svit/prezident-noviy-korol-ssha-skolikhnulo-rishennya-verkhovnogo-sudu-pro-imunitet-t-rampa-shcho-vono-oznachae-naspravdi-rozpovidae-yuliya-ziskina-yuristka-zi-ssha-ta-razom-for-ukraine-06072024-22237>

була «неофіційною», або, що уряд якимось чином спростовує презумпцію недоторканості, яка поширюється на офіційні дії Президента і це може спричинити кримінальні наслідки. Але, оскільки, ознаки офіційної та неофіційної поведінки невідомі..., є мало ймовірним, що чинний Президент буде відчувати себе обмеженим»⁷⁹. Аналізуючи дане твердження та саме рішення, важко не помітити, що Суд виокремлює поняття «офіційні дії», тобто це означає, діяльність, яка вчинялась перебуваючи на посаді. Оскільки Дональд Трамп на той момент був чинним Президентом США, то користувався абсолютним імунітетом, то він був захищеним від кримінального переслідування.

Повертаючись до ситуації з Україною, то проблемою притягнення до відповідальності вищого політичного керівництва РФ, а особливо Президента, є наявність у нього абсолютного імунітету поки він перебуває на посаді. Виходячи з такої логіки, чи є Путін В.В. таким, що користується абсолютним імунітетом поки перебуває при владі в Російській Федерації, враховуючи всі ті звірства, які він чинить в Україні? Дане питання є складним та потребує детального аналізу. У даному випадку вартим уваги є ордер на арешт, особливо в контексті скасування абсолютного імунітету, чи має він такі переваги чи ні. Практика Міжнародного Кримінального Суду не одноразово видавала ордери на арешт різним політичним діячам, зокрема 04.03.2009 та 12.07.2010 року було видано два ордери колишньому Президенту Судану Омару аль-Баширу, якого підозрюють у здійсненні низки військових злочинів⁸⁰. Але, як показує практика, від 2010 року пройшло 15 років, а обвинуваченого до сих пір не притягнули до відповідальності. З Президентом Російської Федерації ситуація дещо схожа. 17 березня 2023 року

⁷⁹Supreme court of the United States. Case TRUMP v. UNITED STATES. Syllabus. https://www.supremecourt.gov/opinions/23pdf/23-939_e2pg.pdf

⁸⁰International Criminal Court. "Al-Bashir Case: ICC Appeals Chamber Confirms Jordan's Non-Cooperation but Reverses the Decision Referring It to the ASP and UNSC." Press Release: 6 May 2019. <https://www.icc-cpi.int/news/al-bashir-case-icc-appeals-chamber-confirms-jordans-non-cooperation-reverses-decision>

Міжнародний Кримінальний Суд видав ордер на арешт Путіна В.В.⁸¹, який передбачає те, що країна, яка є членом Римського Статуту повинна негайно арештувати злочинця, якщо той прибуде на її територію. Все б нічого, якби дане зобов'язання перед Міжнародним Кримінальним Судом дійсно було виконане. Прецедент «невиконання» створила Монголія, яка порушила своє зобов'язання перед Судом та не заарештувала Путіна В.В., коли той прибув на візит до неї⁸². Своїми діями країна-учасниця Римського Статуту завадила здійснювати свої повноваження суб'єкту правосуддя та верховенства права і тим самим понесе покарання у майбутньому.

Проблемним твердженням, яке виникає із вищезазначеного є те, що Міжнародний Кримінальний Суд не має права заарештовувати обвинувачених, такий обов'язок лежить лише на плечах країн-підписантів Римського Статуту. Як показує практика, що у справі Омара аль-Башира, що у ситуації з імунітетом Путіна В.В. країни-члени Статуту не завжди можуть виконати свої зобов'язання. Дотичним прикладом є заява Уряду Швейцарії щодо забезпечення «винятку» і гарантування Путіну В.В. недоторканності, якщо той приїде до них на мирні переговори з Дональдом Трампом⁸³.

Я вважаю, що у даному випадку варто мати на увазі, що ордер на арешт передбачає позбавлення імунітету глави держави, тобто відсутність недоторканості до кримінального переслідування: – за словами юриста-міжнародника Сергія Петухова⁸⁴. Як наслідок, якщо ордер на арешт Міжнародного Кримінального Суду знімає всі імунітети для глави держави,

⁸¹International Criminal Court. "Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants Against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova.". Press Release: 17 March 2023.

<https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>

⁸²Вонс, Ростислав. "Міжнародний кримінальний суд визнав, що Монголія порушила Римський статут." Главком. <https://glavcom.ua/world/world-politics/mizhnarodnij-kriminalj-sud-viznav-shcho-monholija-porushila-rimskij-statut-1027624.html>

⁸³Гончаренко, А. "Швейцарія пообіцяла імунітет Путіну від арешту." ТСН. <https://tsn.ua/svit/shveycariya-poobicyala-imunitet-putinu-vid-areshtu-nazvano-umovu-2743602.html>

⁸⁴Петухов, С. "Ордер Гаазького суду: головні наслідки для Путіна." BBC News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64999078>

то, ні в якому разі, не може бути гарантій «недоторканості», а особливо за ті звірства, які він чинить.

Щодо функціонального імунітету, то ключовим фактором є те, що він застосовується після того, як глава держави завершить свої повноваження. За словами Джеймса А. Голстана та Анни Хальфаї, імунітет *ratione materiae* застосовується до дій, вчинених під час здійснення посадових повноважень⁸⁵. Тобто, у даному випадку, можна прослідкувати закономірність, що після абсолютного імунітету завжди йде функціональний, який, у свою чергу, передбачає кримінальне переслідування за скоєні злочини. Зокрема стаття 8 Статуту міжнародного військового трибуналу Нюрнбергу передбачає скасування імунітету незалежно від посадового становища особи⁸⁶. Крім того, принцип III Принципів міжнародного права від 1950 року передбачає, що: *«особа, яка вчинила діяння, що є міжнародним злочином, не звільняється від відповідальності за міжнародним правом»*⁸⁷.

Таким чином, якщо природа функціонального імунітету дещо слабша за персональний, оскільки можливий варіант кримінального переслідування за злочини, то він не буде проблемою на шляху до створення Спеціального міжнародного військового трибуналу. Питання полягає тільки в тому, чи зможе майбутній трибунал подолати абсолютний імунітет вищого політичного керівництва РФ? На мою думку, вирішенням даної проблеми залежить від форми створення Суду. Якщо це буде трибунал за національним правом України, то ні, оскільки наше законодавство немає тієї законодавчої сили аби подолати «недоторканість». За умови створення трибуналу за

⁸⁵Goldston, James A., and Anna Khalfaoui. "In Evaluating Immunities before a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine, the Type of Tribunal Matters." Just Security. <https://www.justsecurity.org/84959/in-evaluating-immunities-before-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-the-type-of-tribunal-matters/>

⁸⁶Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08.08.1945 № 998_201. https://zakononline.com.ua/documents/show/140950_140950

⁸⁷United Nations. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal. 1950. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf

договором з Генеральною Асамблеєю ООН – однозначно відповідь так, оскільки він буде мати статус саме *міжнародного* трибуналу. На сам кінець зауважу, що Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду не визнає імунітет глави держави, тому міжнародна спільнота має взяти дане положення за основу, наприклад, перенести його до майбутнього статуту Спеціального міжнародного військового трибуналу. А проблематика створення міжнародного військового трибуналу XXI століття буде більш детально розглянута у наступному розділі.

2.3. Спеціальний міжнародний військовий трибунал щодо злочину агресії, як один з варіантів досягнення справедливості.

Ратифікація Римського Статуту та Кампальських поправок не стали тим єдиним вирішенням проблеми, яка є такою актуальною на сьогоднішній день, тому міжнародна спільнота разом з Україною шукають альтернативні варіанти. Одним із таких є Спеціальний міжнародний військовий трибунал щодо злочину агресії. Оскільки Міжнародний Кримінальний Суд обмежений через неможливість Ради Безпеки ООН ініціювати провадження за фактом вчинення російськими військовими за наказом вищого політичного керівництва Російської Федерації злочину агресії, то постало питання обійти систему таким чином, аби не завдавати шкоди вже чітко існуючій правовій системі. У цілому, створення Спеціального міжнародного військового трибуналу є одним із найбільших викликів XXI століття, оскільки, по-перше, його юрисдикція буде значно обмежена у порівнянні з Міжнародним Кримінальним Судом, бо міжнародний трибунал буде спеціалізуватися на злочині агресії, а не як Міжнародний Кримінальний Суд - визнавати всі 4 міжнародні злочини, відповідно до статті 5 Римського Статуту. По-друге, відсутній чіткий механізм функціонування трибуналу внаслідок невизначеності щодо конкретної моделі його створення. До того всього, виникає питання щодо узгодженості дій Міжнародного Кримінального Суду

та Спеціального міжнародного військового трибуналу, чи не будуть суперечити дії двох судових установ один одному? Крім того, не менш важливого значення мають часова та територіальна юрисдикція, суб'єктний склад, питання відповідальності конкретно визначеного кола осіб, зокрема відомої трійки – Президента, прем'єр-міністра та міністра закордонних справ Російської Федерації.

Даючи відповідь на вище поставлене питання варто почати з визначення мети створення Спеціального міжнародного військового трибуналу. Позиція щодо появи нової судової системи мала на меті закрити ту прогалину у Римському Статуті та неузгодженості з Кампальськими поправками, яка існує наразі. Хоча Римський Статут і має у статті 5 юрисдикцію щодо злочину агресії, а Кампальські поправки більш детального регулюють дане питання, Міжнародний Кримінальний Суд не вправі здійснювати розслідування, а у майбутньому правосуддя щодо даного злочину. Внаслідок цього Міжнародний військовий трибунал повинен бути створений, оскільки Суд буде «спеціальним», тобто під його юрисдикцію входить лише злочин агресії, внаслідок того, що Міжнародний Кримінальний Суд не має таких повноважень. Щодо питання узгодженості вироків та роботи двох судових установ, то я вважаю, у даному випадку, тут діє принцип *ne bis in idem*, який полягає у тому, що жодна особа не повинна бути притягнута за одне і те саме правопорушення двічі. Юридично закріплений принцип міститься у статті 20 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду, що і забороняє подвійну відповідальність⁸⁸. Слушною є думка Девіда Шефера, де він зазначив, що оскільки Спеціальний міжнародний військовий трибунал має повну юрисдикцію щодо правосуддя, то нічого не забороняє Міжнародному Кримінальному Суду здійснювати розслідування щодо геноциду, злочину проти людяності або воєнних

⁸⁸Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 1998 року. Документ 995_588 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#n69

злочинів⁸⁹. Однак, у даному випадку, важливим моментом є правильне розмежування ознак конкретних видів злочинів задля подальшої правильної класифікації. Зокрема, Дженіфер Трахан зауважила, що для більш чіткого розуміння та майбутньої ефективної роботи між Міжнародним Кримінальним Судом та Спеціальним міжнародним військовим трибуналом повинна бути укладена угода, так званий «*меморандум взаєморозуміння*», де будуть визначені всі особливості їхньої діяльності⁹⁰.

Питання часової та територіальної юрисдикції також займає передові позиції під час палких дискусій. Загалом прийнято вважати, що злочин агресії є триваючим злочином, а норми права, за якими буде здійснено розслідування, а в майбутньому правосуддя, повинен мати зворотну дію в часі. Ба більше, існує проблема визначення початку злочину агресії. Одні вважають, що варто почати відлік із 24 лютого 2022 року, однак з даною позицією я погодитись не можу. А.Р. Карачіні вважає, що оскільки злочин агресії є продовжуваним злочином, то завжди є подія, яка була першою⁹¹. У даному випадку це 19 лютого 2014 року, коли було окуповано Автономну Республіку Крим, а згодом Донецьк та Луганськ. Крім того, він зауважує, що відокремлення антитерористичної операції та повномасштабного вторгнення є важким і не логічним, оскільки завжди є початок⁹².

На мою думку, твердження А.Р. Карачіні є суттєвими та цілком вірними. На підтвердження даної тези, вартим уваги є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №68/262 від 27.03.2014 року, що стосувалось територіальної цілісності України, а саме Автономної Республіки Крим, а також Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1988 (2014) від 09.04.2014 року, яка

⁸⁹"The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Committed Against Ukraine (Part IV)." Just Security.

<https://www.justsecurity.org/83290/tribunal-crime-of-aggression-part-four-2/>

⁹⁰"The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part III)." Just Security. <https://www.justsecurity.org/83238/tribunal-crime-of-aggression-part-three/>

⁹¹"The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part II)." <https://www.justsecurity.org/83201/tribunal-crime-of-aggression-part-two/>

⁹²"The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part II)." <https://www.justsecurity.org/83201/tribunal-crime-of-aggression-part-two/>

стосувалась засудження дій Російської Федерації, щодо не легітимності проведення референдуму в Криму, а також порушення незалежності та територіальної цілісності України.

Територіальна юрисдикція Спеціального міжнародного військового трибуналу має не менш важливого значення у його створенні, зокрема це проявляється у тому, що злочин агресії є триваючим і достеменно не відомо, яке коло чітко визначених суб'єктів окрім «трійки», буде нести відповідальність. Досить чітко аргументує свою позицію А.Р. Карачіні, який підкреслює, що злочин агресії має завжди міжнародний характер, бо присутні щонайменше 2 країни – агресор і потерпілий, тому у статуті майбутнього Спеціального міжнародного військового трибуналу потрібно визначити компетенцію трибуналу у ширшій формі, аби він мав змогу переслідувати всіх винних у злочині агресії щодо України, незалежно від того чи буде притягнута ще якась країна до відповідальності, крім Російської Федерації та Білорусі⁹³, як на даний момент визначено в тексті Резолюції Генеральної Асамблеї ООН Res ES-11/1⁹⁴. У цілому, в історії були випадки, коли територіальна юрисдикція обмежена територією країни, де безпосередньо вчинявся злочин, зокрема такими судами є Суд щодо Сьєрра-Леоне або Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії. Однак, дійсно, ситуація з Україною дещо інша та складніша, враховуючи всі виклики, які виникають на шляху щодо його створення.

Наступним ключовим моментом, який стоїть на шляху до створення Спеціального міжнародного військового трибуналу є його інституційний дизайн, а саме міжнародний чи гібридний? Міжнародна спільнота поділилась на 2 табори палких дискусій, щодо вирішення остаточного вигляду Спеціального суду. У цілому, суть міжнародного трибуналу полягає у тому, що він буде створений повністю на нормах міжнародного права, зокрема на

⁹³"The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part II)." <https://www.justsecurity.org/83201/tribunal-crime-of-aggression-part-two/>

⁹⁴ United Nations, General Assembly. (2022). Aggression against Ukraine: Resolution adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/1.: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?ln=ru&v=pdf>

основі Резолюції Генеральної Асамблеї ООН. У свою чергу, в основу гібридної форми входять, як норми міжнародного права так і національного законодавства, а це може спричинити ряд проблем, зокрема імунітету вищого політичного керівництва Російської Федерації. Варто зауважити, що у випадку створення Спеціального міжнародного військового трибуналу, Україна не зможе уникнути скасування імунітету, зокрема Президента, прем'єр-міністра та міністра закордонних справ, оскільки злочин агресії, відповідно до положень Римського Статуту є «злочином керівництва» до якого норми національного права не є актуальними. Ба більше, аналізуючи норми національного законодавства, а особливо положення статті 125 Конституції України, що передбачає «створення надзвичайних та особливих судів не допускається»⁹⁵. З огляду на це є певне обмеження щодо гібридного військового трибуналу.

Злочин агресії є злочином проти миру, одним із найсерйозніших правопорушень світу, що, на мою думку, не може бути розглянутим у відповідності до норм національного права. До того ж Йорам Дінител зауважив, що злочин агресії за своєю суттю є злочином проти миру і тому застосування внутрішнього законодавства повинно бути виключене⁹⁶.

Кардинально інший вигляд має повністю міжнародний трибунал без імплементації норм національного права. На мою думку, створення Спеціального міжнародного військового трибуналу буде мати сильну позицію та авторитет серед міжнародної спільноти, оскільки тоді можна буде уникнути низку проблем, які виникають із гібридним трибуналом, зокрема подолання особистих імунітетів. Лабуда П.І. вважає, що створення міжнародного трибуналу буде сприяти більшій неупередженості суддів, а ніж,

⁹⁵Конституція України. Документ 254к/96-ВР

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁹⁶"Making Counter-Hegemonic International Law: Should a Special Tribunal for Aggression Be International or Hybrid?" Just Security.

<https://www.justsecurity.org/88373/making-counter-hegemonic-international-law-should-a-special-tribunal-for-aggression-be-international-or-hybrid/>

якби він був змішаний і правосуддя здійснювали українські судді⁹⁷. З такою думкою варто не погодитись, оскільки при винесенні рішень, наші судді будуть мати велику зацікавленість у розгляді справи та проголошення вироку, а це, якби не було нам «на руку», суперечить нормам міжнародного права, які ми не повинні порушувати.

Однією із відмінних ознак гібридного та міжнародного трибуналів є правовий прецедент. Раніше я у даному дослідженні піднімала питання прецеденту та підкреслювала, що Україна це перша країна 21 століття, яка створить максимально сильний правовий прецедент, який стане тим ключовим напрямом у подоланні можливих майбутніх негативних конфліктів.

Отож, повертаючись до правового прецеденту, основна відмінність полягає у тому, що міжнародна форма трибуналу створить позитивний приклад, який зможе закрити прогалину та неузгодженість між Римським Статутом та Кампальськими поправками, а також посприяти майбутньому вирішенню даної проблеми. У свою чергу, змішана форма суду, на думку Лабуди П.І.: *«створить ризик, що інші країни, зокрема Росія, використовуватиме прецедент як виправдання для видачі ордерів на арешт державних посадовців»*⁹⁸. Для більш кращого розуміння, мається на увазі, що не виключним є факт зловживання щодо переслідування політичних опонентів, іноземних посадовців, наприклад, шляхом видачі ордерів тощо. Я вважаю, що існує ризик втрати легітимності, який передбачає відсутність правового прецедентного впливу, зокрема на ефективність здійснення правосуддя, винесення вироків та, безпосередньо, виконання рішень. У цілому, аналіз правової форми трибуналу є досить дискусійним, однак наше

⁹⁷"Making Counter-Hegemonic International Law: Should a Special Tribunal for Aggression Be International or Hybrid?" Just Security.

<https://www.justsecurity.org/88373/making-counter-hegemonic-international-law-should-a-special-tribunal-for-aggression-be-international-or-hybrid/>

⁹⁸"Making Counter-Hegemonic International Law: Should a Special Tribunal for Aggression Be International or Hybrid?" Just Security.

<https://www.justsecurity.org/88373/making-counter-hegemonic-international-law-should-a-special-tribunal-for-aggression-be-international-or-hybrid/>

політичне керівництво має чітку позицію та вістоює її на все свідоме суспільство. Перейдемо до конкретизації.

На сьогоднішній день існує декілька чітких позицій, щодо організації Спеціального міжнародного військового трибуналу, зокрема:

1. створення суду, який діятиме на основі національного законодавства із залученням міжнародних структур;
2. через багатосторонній відкритий міжнародний договір між країнами цивілізованого світу;
3. на підставі угоди між Україною та ООН із ухваленням відповідної резолюції ГА ООН;

Перед початком аналізу та охарактеризуванням можливих варіантів Спеціального міжнародного військового трибуналу, вартим уваги є Резолюція №479 від 21.11.2022 року, видана Парламентською Асамблеєю НАТО, яка передбачає створення міжнародного військового трибуналу та накладення зобов'язань на країну-терориста, щодо повного відшкодування збитків та, відповідно створення міжнародного компенсаційного механізму⁹⁹. Дана Резолюція поклала початок для вчинення конкретних дій та побудові планів, щодо вирішення одного ключового питання – яким чином притягнути Російську Федерацію до відповідальності.

Створення суду, який діятиме на основі національного законодавства із залученням міжнародних структур, напевне, є найгіршим варіантом для України, оскільки ставить ще більше питань і створює безліч проблем, зокрема обхід імунітету, кваліфікація злочину агресії за кримінальним кодексом України, межі відповідальності вищого політичного керівництва Російської Федерації, статус та авторитет трибуналу у світі. Я вважаю, що авторитетність змішаного військового трибуналу буде не такою потужною, як, зокрема міжнародного, бо, по-перше, вага норм міжнародного права вища

⁹⁹Резолюція ПАРЕ № 479 від 21.11.2022 року.:
<https://docs.rferl.org/ro-MD/2022/11/22/058a0000-0aff-0242-463a-08dacc4ce188.pdf>

аніж національного, і, оскільки трибунал створюється на основі законодавства України, то відповідно притягнення до відповідальності буде відбуватись за ним, тобто за положеннями Кримінального кодексу України. Звідси впливає наступний момент щодо меж відповідальності. Стаття 437 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за злочин агресії, однак, цікавим моментом є кваліфікація дій вищого політичного керівництва. Якщо проаналізувати норму, виникає питання – за якою частиною слід кваліфікувати дії визначеної трійки? Частина 1 передбачає планування, підготовку та розв'язання агресивної війни чи воєнного конфлікту, у свою чергу, частина 3 стосується ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій. Все б нічого, але міра покарання змушує задуматися. Частина 1 обвинуваченому присуджує від 10 до 15 років, а частина 2 – від 12 до 15 або довічне позбавлення волі. Основним питанням, яке виникає – Хіба солдат чи командир будуть нести більшу відповідальність аніж особи, які розв'язали війну, у нашому випадку, це вище політичне керівництво РФ? На мою думку, це досить цікава площина для дискусій, а також прогалина, яка потребує вирішення. Звернувшись до науково-практичного коментаря по 437 статті КК України, можна зробити висновок, що під «*веденням агресивної війни або агресивних воєнних дій визнаються управлінські дії з реалізації агресивних планів, зокрема, загальне керівництво всіма задіяними у війні чи у воєнному конфлікті силами, керівництво збройними силами або проведенням військових операцій тощо. Ці дії вчиняються після того, як агресивна війна чи воєнний конфлікт уже розв'язані, і можуть включати внесення змін до плану війни чи воєнного конфлікту, створення нових планів ведення розпочатої війни чи воєнних дій*»¹⁰⁰. Тобто відповідальність будуть нести підвідомчі особи до Президента РФ. Однак, що робити з імунітетом? Важливим застереженням є те, що гібридний трибунал практично безсилий

¹⁰⁰Спеціальний міжнародний трибунал ad hoc щодо злочину агресії росії проти України як механізм для розслідування та притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчий міжнародний злочин: міжнародно-правові та юрисдикційні аспекти». Науково-практичний коментар. Мего-Інфо – Юридичний портал №1. <https://archive.ph/nQTPB>

щодо подолання імунітету, через неспроможність його ігнорування на рівні національного законодавства.

Як заключення, варто наголосити, що організація трибуналу який буде діяти на основі права України із залученням міжнародних структур є неефективним, що, у свою чергу, створить ще більше проблем та викликів для України.

Наступною пропозицією для майбутньої моделі міжнародного трибуналу є утворення через багатосторонній договір між країнами цивілізованого світу. На світовій практиці вже існує декілька прикладів такої форми, зокрема Нюрнберзький та Токійський процеси. Особливість даного варіанту полягає у тому, що будь-яка країна, яка бажає приєднатися, має на це право, однак, виникає ряд питань, які потребують дослідження та аналізу:

1. юрисдикція;
2. політичний тиск;
3. незалежність та неупередженість судових рішень;
4. легітимність.

Юрисдикція є важливим елементом будь-якого процесу. У даному випадку проблема полягає у тому, що не всі держави зможуть визнати підсудність справ трибуналу. Наприклад, у порівнянні з іншими структурами, то членів Міжнародного кримінального суду – 125, країн-підписантів Римського статуту – 137, ООН – 193 тощо. Я вважаю, що країни, які не підпишуть договір про утворення трибуналу і майбутню співпрацю на шляху до правосуддя, можуть відмовитись від виконання рішень у прямому сенсі поставленого твердження. Виникне проблема виконання рішень для країн, які не стали підписантами договору. Щодо питання політичного тиску, належності та неупередженості, то у даному випадку, держави-засновники можуть намагатися впливати на рішення або ігнорувати вимоги трибуналу, якщо політика Суду суперечить інтересам країни. Прикладом може бути

Китай або Північна Корея, яка всіма своїми силами підтримує агресивну політику Російської Федерації.

На противагу попереднім варіантам виділяють ще один, який на думку нашого політичного керівництва є найефективнішими, зокрема це створення трибуналу на основі угоди між Україною та ООН із ухваленням відповідних резолюцій. Однак, у даному випадку думки також розходяться на основі питання – який орган уповноважений на видання документу щодо створення Спеціального міжнародного військового трибуналу Радою Європи чи Генеральною Асамблеєю ООН?

Даючи відповідь на поставлене питання, варто наголосити на таких питаннях:

1. міжнародна легітимності трибуналу, створеного Радою Європи або Генеральною Асамблеєю;
2. повалення імунітету. Чи зможе трибунал, створений Радою Європи скасувати абсолютний імунітет вищого політичного керівництва Російської Федерації?

У цілому легітимність будь-якого трибуналу посилюється, якщо він підтримується великою кількістю держав шляхом укладання міжнародного договору. На мою думку, створення Спеціального міжнародного військового трибуналу Радою Європи на основі угоди буде схоже чимось на Римський статут Міжнародного кримінального суду, зокрема через наявність лише 46 членів організації, у свою чергу, як Генеральна Асамблея ООН має 193 держави-члена. Суть «міжнародного» трибуналу полягає у тому, що аби якомога більше країн підтримали та приєднались до даного механізму. У світі налічується 195 країн, які є членами ООН, тому його визнання та співпраця з боку якомога більшої кількості держав, а також здатність забезпечити виконання своїх рішень через міжнародно-правові механізми і є ключовим елементом легітимності. Смирнов М.І. вважає: *«Схвалення Генеральної Асамблеї ООН суттєво підкріпить легітимність такого механізму та буде*

мати важливе значення для характеристики СМТ як того, що діє всієї міжнародної спільноти»¹⁰¹. Я вважаю, що легітимність міжнародного трибуналу багато в чому залежить від рівня його підтримки з боку держав, міжнародних організацій і правових інституцій. Чим більше країн визнають його авторитет і погодяться співпрацювати, тим ефективніше він зможе виконувати свої функції. Саме тому рішення ГА ООН матиме вагомe значення, оскільки покаже глобальну згоду щодо необхідності трибуналу та сприятиме його визнанню на міжнародному рівні.

Щодо питання імунітету, то трибунал, створений Радою Європи, формально може оголосити про скасування імунітету російського керівництва, але без ширшої міжнародної підтримки, зокрема через брак держав-членів, оскільки, якщо він буде створений у співпраці з ООН, це суттєво посилить його легітимність і можливості щодо подолання імунітету. Тому, Україна, як держава, яка має серйозний намір щодо притягнення вищого політичного керівництва РФ до відповідальності на найвищому міжнародному рівні, повинна докладати зусиль для розширення міжнародної підтримки ініціативи щодо створення такого трибуналу, зокрема шляхом залучення Генеральної Асамблеї ООН, яка може схвалити відповідну резолюцію та рекомендувати державам підтримати юрисдикцію трибуналу, а це, у свою чергу, стане вирішальним фактором у подоланні імунітету керівництва РФ і забезпеченні дієвості майбутнього трибуналу.

2.4 Принцип in absentia як один із ключових викликів побудови захисту та притягнення до відповідальності.

Початок вторгнення військ Російської Федерації в Україну поставив низку ключових та досить проблемних питань не лише перед національною

¹⁰¹Спеціальний міжнародний трибунал ad hoc щодо злочину агресії росії проти України як механізм для розслідування та притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчий міжнародний злочин: міжнародно-правові та юрисдикційні аспекти». Науково-практичний коментар. Мего-Інфо – Юридичний портал №1. <https://archive.ph/nQTPB>

правовою спільнотою, а й перед усім міжнародним товариством. Правовики та політики, члени міжнародних організацій, альянсів та союзів, громадські активісти почали говорити про притягнення країни-агресора до відповідальності, однак з кожним запропонованим варіантом, юристи-міжнародники почали стикатися з великою кількістю викликів, які якнайшвидше потрібно вирішувати. Захист потерпілих осіб є одним із ключових елементів створення довіри до правосуддя, надання людям надії, що їхні права будуть відновлені, а шкода – відшкодована. Однак, поки міжнародна спільнота не створить чіткий механізм у побудові захисту в міжнародних і національних судових процесах, то Російська Федерація буде продовжувати чинити ті злочини, які почалися ще у лютому 2014 року. Створення міжнародного військового трибуналу вже є чималим викликом для міжнародної спільноти. Проблема застосування положень Римського статуту з Кампальськими поправками щодо злочину агресії, обрання необхідної форми трибуналу, подолання судового імунітету не закривають коло дискусій в російсько-українській війні, особливо в аспекті притягнення до відповідальності.

Розкриваючи питання викликів, які стоять на шляху побудови захисту в міжнародних і національних судових процесах, варто виділити принцип *in absentia*, що означає «за відсутності особи». У даному випадку мова іде про заочне винесення підозри, обвинувачення, а згодом і вироку щодо суб'єкта, який притягується до відповідальності Міжнародним кримінальним судом. Як показують останні події щодо ставлення Монголії та Швейцарії стосовно правової природи ордера на арешт виданого на Президента РФ та, безпосередньо, його заарештування, не зможуть у повному обсязі забезпечити діяльність та роботу МКС, а в майбутньому Спеціального міжнародного військового трибуналу щодо розгляду справи *in person*, тому міжнародна правова спільнота не виключає здійснення правосуддя заочно.

Римський статут не обійшов осторонь принцип *in absentia*, зокрема частина 2 статті 61 Статуту передбачає: «*Палата досудового провадження може на прохання Прокурора або з власної ініціативи провести слухання за відсутності обвинуваченого*», а також визначає два випадки, коли дана процедура можлива. До них відноситься відмова обвинуваченого про розгляд справи у його присутності, а також переховування обвинуваченого від судового процесу і не можливо встановити його дійсне місце перебування¹⁰².

На мою думку, передбачення Римським статутом принципу здійснення правосуддя без участі особи надає Міжнародному кримінальному суду досить широкий спектр можливостей, оскільки не завжди особа може бути присутня у залі судового засідання через конкретно визначені обставини. У даному випадку є питання виконання обвинуваченим свого вироку, якщо його винесення відбулось у заочній формі. Переховування від правосуддя є досить складним процесом, тому я вважаю, що найкращим варіантом є дія за аналогією ордеру на арешт – покладення зобов'язання на держав-членів Статуту на затримання особи, у випадку, якщо вона перетне кордон їх території. Крім того, не менш важливим моментом, що потребує тлумачення є безкарність. Основним завданням Міжнародного кримінального суду є забезпечення справедливості і правди, захист прав людини, жертв міжнародних злочинів тощо, а це можливо досягти шляхом притягнення винних до відповідальності, що у майбутньому буде сприяти попередженню злочинності. Однак, інколи, бувають ситуації, коли неможливість здійснення правосуддя підриває авторитет всієї міжнародної судової системи. Таким є відсутність провадження щодо осіб, які є підозрюваними, або заморожування на невизначений період їх справ тощо.

27 вересня 2005 року Міжнародним кримінальним судом було видано ордер на арешт Джосефу Коні, винуватого у військових злочинах та злочинах

¹⁰² Римський статут Міжнародного кримінального суду 1988 року. Документ 995_588 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

проти людяності, за очолене повстання проти Уряду Уганди у 1987 році¹⁰³. Основним моментом даної справи є у тому, що вона показує прямий прояв безкарності, оскільки наявна пряма неможливість суду здійснювати свою діяльність. 23 листопада 2023 року Палата попереднього провадження Міжнародного кримінального суду виносить попереднє рішення у справі, яким дозволила провести судові засідання за відсутності підозрюваного, щодо підтвердження його винуватості, а 26 жовтня 2024 року ухвалила проведення слухання справи по суті¹⁰⁴. Проблемою судового процесу є відсутність конкретних дій щодо переслідування Джозефа Коні у продовж майже 20-ти років, що стало наслідком зародження сумніву серед потерпілих щодо авторитетності та ефективності роботи Міжнародного кримінального суду.

У ситуації з російсько-українським збройним конфліктом не краще. Видання ордеру на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової не принесли результату, зокрема через неспроможність Монголії, держави-члена Міжнародного кримінального суду, заарештувати винних, тим самим виконати вимоги та зобов'язання перед Судом. Ірен Вікторія Массімо у своїй статті щодо правової природи принципу *in absentia* доходить висновку, що виконання державою свої зобов'язань залежить від політичних, економічних, дипломатичних та, у цілому, дружніх зв'язків між країнами, а також наголосила, що Судді Міжнародного кримінального суду видали ордери на арешт 40 особам, з яких лише 21 був затриманий¹⁰⁵. Таким чином, статистика показує, що лише 50% осіб притягується до відповідальності, а це, у свою чергу, є досить сумним показником, щодо подолання принципу безкарності.

¹⁰³International Criminal Court. "ICC: Situation in Uganda in the Case of the Prosecutor v. Joseph Kony." Press Release 26.01.2024. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2024_00007.PDF

¹⁰⁴International Criminal Court. "Kony Case : Confirmation of charges hearing to commence in absentia on 15 October 2024". Press Release: 4 March 2024 <https://www.icc-cpi.int/news/kony-case-confirmation-charges-hearing-commence-absentia-15-october-2024#:~:text=Today%2C%204%20March%202024%2C%20Pre,hearing%2C%20to%20commence%20on%2015>

¹⁰⁵Massimino, Irene Victoria. "ESIL Reflection – The ICC and In-Absentia Proceedings – Finding a Response to the Difficulties of Executing Arrest Warrants." ESIL Reflections, may 2024. <https://esil-sedi.eu/wp-content/uploads/2024/05/Massimino-Vol.13-Issue-9.pdf>

Ґрунтуючись на вище зазначену інформацію, варто наголосити, що здійснення провадження за принципом *in absentia* є ефективним виходом із даної ситуації, що у свою чергу, буде посилювати авторитет Міжнародного кримінального суду серед усієї правової спільноти, однак питання виконання заочно винесеного рішення суду залишається відкритим, оскільки, навіть якщо суд винесе обвинувальний вирок за відсутності підсудного, його реальне виконання залежатиме від готовності міжнародної спільноти та держав-учасниць співпрацювати у його реалізації.

Історія міжнародного правосуддя застосовувала заочний розгляд справи не лише до конкретно визначених осіб, а й закарбувала на своїх шпальтах цінну практику заочного винесення рішення та в цілому судового процесу щодо трибуналів та міжнародного правосуддя у більш масштабних вимірах. Трибунал по Лівану був першим в історії випадком утворення судового органу, де справи розглядалися за відсутності особи. Він показав світу, що, навіть, якщо розслідування та судовий процес продовжується протягом 15 років, безкарним не залишаться винні. Таким чином забезпечується баланс між причино-наслідковим зв'язком, протиправними діями особи, притягнення до відповідальності та відбуванням покарання. Спеціальний трибунал по Лівану є уособленням принципу *in absentia*, який стосується вбивства прем'єр-міністра Лівану Рафіка Харірі та інших осіб під час вибуху 14 лютого 2005 року¹⁰⁶. Аналізуючи положення Статуту вище зазначеного судового процесу, варто виокремити статтю 22, яка регулює розгляд справи без участі особи. Зокрема, вона визначає критерії по яким засідання трибуналу має право бути розглянутим заочно:

¹⁰⁶Столярський О.В. Особливості впливу ліванського трибуналу на розвиток міжнародних кримінальних правових відносин / О.В. Столярський// Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 35. Частина II. Том 3. 2015. – с. 191 – 194. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33475/1/%D0%9E%D0%A1%D0%9E%20%D0%91%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%20%D0%92%D0%9F%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%A3%20%D0%9B%D0%86%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A2%D0%A0%D0%98%20%D0%91%D0%A3%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%A3.pdf>

1. особа у письмовій формі відмовилась від права бути присутньою на судовому процесі;
2. особу не було передано вищим політичним керівництвом відповідної держави;
3. особа переховується від правосуддя¹⁰⁷.

На мою думку, організація трибуналу за принципом *in absentia* є найкращим варіантом для забезпечення принципу відповідальності за заподіяні злочини, але, у даному випадку, існує низка ключових моментів, які також впливають на принцип справедливості у кримінальному провадженні, зокрема залучення захисника, ефективність його діяльності у забезпеченні стратегії захисту підозрюваного/обвинуваченого, його зацікавленість у справі тощо. Однак, на противагу цьому, Трибунал по Лівану завдяки застосування принципу *in absentia* зміг певним чином подолати безкарність причетних до злочинів осіб, що, у свою чергу, підвищує авторитетність, дотримання норм міжнародного права у світі.

На превеликий жаль історія трибуналу за принципом *in absentia* не є багатою та наповненою досвідом, оскільки Нюрнберзький та Токійський процеси хоча і передбачали можливість розглядати справи за відсутності обвинувачених, зокрема стаття 12 Статуту передбачає право Трибуналу слухати справи за принципом *in absentia*, якщо визнає це необхідним. Як можна прослідкувати, Статут Суду над злочинцями середини ХХ століття не виділяв випадки, коли процедура *in absentia* можлива, а навпаки, покладався на розсуд Суду. У даному випадку, запровадження у Статуті військового Трибуналу можливості заочного розгляду справи є позитивним аспектом, а також проявом політики боротьби з безкарністю. Однак, така тенденція не була закріплена у майбутніх масштабних судових процесах. Зокрема, Статути Міжнародного трибуналу по Руанді, Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, а також трибуналу по Сьєрра-Леоне взагалі не містили

¹⁰⁷ Security Council's Resolution №S/RES/1757 (2007): [https://docs.un.org/en/S/RES/1757\(2007\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1757(2007))

положень щодо регулювання застосування принципу *in absentia*, що на мою думку, негативно вплинуло на розвиток міжнародного кримінального права, зокрема за відсутності чітких прецедентів, а також полягає у неможливості міжнародної судової системи ефективно діяти та попереджати скоєння міжнародних злочинів. Трибунал по Лівану показав світу, що правосуддя не повинно залежати від того, чи наявна особа у залі судового засідання, чи переховується від слідства, та, безпосередньо, від судового процесу. Однак даний судовий процес теж мав особливість, яка спровокувала розгляд справ за принципом *in absentia*. Дана особливість полягає у факті обмеженої юрисдикції трибуналу щодо переслідування осіб, які притягувались до відповідальності за скоєні злочини, які вже на момент створення Трибуналу переховувались від судового процесу. Як наслідок, Трибунал за принципом розгляду справ за відсутності обвинуваченого був вимушеною та необхідною частиною процесу.

Проаналізувавши положення Статутів Нюрнберзького та Токійського процесів, Міжнародного трибуналу по Руанді, Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, а також трибуналу по Сьєрра-Леоне, важливим моментом є те, що підхід щодо проведення судових процесів «за відсутності» особи відрізняється від конкретно визначених засад відповідного трибуналу. Процес щодо Руанди, колишньої Югославії та Сьєрра-Леоне не передбачали можливості розгляду за принципом *in absentia*. У свою чергу, Трибунал по Лівану на пряму закріпив положення, яке дозволяє розгляд справи за відсутності особи, що розв'язує руки судовій системі, сприяє відсутності затяжних процесів та протидії безкарності. Практика міжнародної судової системи є складною та багатогранною, однак дискусії щодо застосування принципу *in absentia* не вщухають, що надає значимості, особливо, коли мова йде про створення Спеціального міжнародного військового трибуналу щодо злочину агресії в Україні з дотриманням принципу розгляду справи без участі особи та винесення справедливого вироку.

Коли мова торкається України, то піднімаються палкі дискусії щодо включення до майбутнього Статуту міжнародного трибуналу положення, яке буде регулювати здійснення провадження без участі особи. На мою думку, ґрунтуючись на досвід Трибуналу по Лівану, а також судової практики по відношенню до індивідуально визначених осіб, застосування принципу *in absentia* у процесі притягнення вищого політичного керівництва Російської Федерації буде ефективним механізмом подолання безкарності та підвищення авторитету судових установ. Видання ордерів на арешт Путіна В.В. та Львової-Белової М., а також подальше невиконання зобов'язання держав-членів Римського статуту, показало неефективність та неспроможність міжнародної спільноти виконати свій обов'язок перед Міжнародним кримінальним судом, тим самим забезпечити наявність вищого політичного керівництва держави-агресора *in person* у масштабному судовому процесі, що є одним із проявів безкарності.

Важливим документом, який у певній мірі врегульовано питання запровадження принципу *in absentia* щодо провадження після завершення російсько-української війни є Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи №2556 (2024). Ключовим положенням є пункт 13.9.7, яким пропонується створення Спеціального міжнародного військового трибуналу із включеним положенням щодо розгляду справ за принципом *in absentia*¹⁰⁸. Крім того, вартим уваги є Декларація Міністерства юстиції Ради Європи від 5 вересня 2024 року. Даний документ було видано з нагоди конференції «На шляху до відповідальності за міжнародні злочини, скоєні в Україні»¹⁰⁹. Аналізуючи положення Декларації варто дійти до висновку, що автори документу не заперечують, а навпаки, підтримують ідею запровадження принципу *in absentia* у створенні трибуналу щодо злочину агресії.

¹⁰⁸ Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи №2556 (2024):

<https://pace.coe.int/en/files/33682/html>

¹⁰⁹ Declaration of the Ministers of Justice of the Council of Europe on the Occasion of the Informal Conference “Towards Accountability for International Crimes Committed in Ukraine”, 5 September 2024, Vilnius, Lithuania. <https://rm.coe.int/final-vilnius-declaration-en-eu-note/1680b17523>

Я вважаю, що ідея створення трибуналу за принципом *in absentia* у повній мірі зможе показати світу авторитетність судової системи на міжнародному рівні. Позитивним є факт підтримки правової спільноти щодо запровадження розгляду справи без участі особи у залі судового засідання. Крім того, не менш значущим є фактом є визнання та створення юридичного прецеденту за злочин агресії. Сам по собі злочин агресії є специфічною матерією, розслідування якої ще не створило правового прецеденту в історії, а розгляд справи без присутності обвинуваченого не тільки створить прецедент, а й зафіксує цей важливий випадок, як перший в історії судовий процес за принципом *in absentia* щодо відповідальності за злочин агресії. Іншою стороною медалі є виконання вироку Спеціального міжнародного військового трибуналу по відношенню до вищого політичного керівництва Російської Федерації. Хоча майбутній міжнародний суд до Статуту якого буде включене положення про регулювання розгляду справи без участі обвинуваченого, офіційно зафіксує порушення норм міжнародного кримінального права, однак відсутній чіткий механізм реалізації рішення суду. Оскільки практика зобов'язання щодо виконання вимог ордеру на арешт не є ефективною, міжнародній спільноті варто створити дієвий механізм покарання, що у майбутньому попередить недотримання своїх обов'язків. Крім того, не менш значимим є факт визнання чи не визнання юрисдикції трибуналу, що напряду впливає із виконання вироку ухваленого за принципом *in absentia*. У випадку, якщо держава не визнає юрисдикцію трибуналу, вона може не виконати відповідне рішення.

Проблематика запровадження трибуналу за принципом *in absentia* має актуальний та водночас дискусійний характер. З одного боку, це є найкращим варіантом та ефективним способом подолання безкарності на міжнародному рівні, а з іншого – спричиняє утворення нових проблем, зокрема виконання вироків. Не зважаючи на це, принцип розгляду справи без участі особи є важливим кроком до зміцнення принципу невідворотності покарання за найтяжчі міжнародні злочини. Він є ефективним інструментом відновлення

справедливості, що у свою чергу сприяє розвитку міжнародного кримінального права та зміцнення світового правопорядку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Третій розділ моєї науково-дослідної роботи був присвячений боротьбі із беззаконністю, протиправними діями Російської Федерації, незаконному вторгненню, окупації територій України та, у цілому, особливостям притягнення до відповідальності за злочин агресії в умовах російсько-української війни. Спроби нашого політичного керівництва притягнути державу-агресора до відповідальності, шляхом співпраці з Міжнародним кримінальним судом; створення Спеціального міжнародного трибуналу за злочин агресії; подолання викликів, які постають на шляху до реалізації плану справедливості не лише на території України, а й у всьому світі. Початок мого дослідження був присвячений юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії. У цілому, правова природа злочину агресії є досить складною, що впливає із особливостей його нормативного закріплення та регулювання. Діяльність Міжнародного кримінального суду здійснюється на основі положень Римського статуту та Кампальськими поправками, що, у свою чергу, закріплюють злочин агресії де-юре, а також відносять його до списку найтяжчих міжнародних злочинів на рівні із воєнними злочинами, злочинами проти людяності та злочином геноциду. Одним із ключових питань, яке ставилось на дослідження даного питання – це обмежена юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо розслідування злочину агресії, зокрема подальші дії міжнародної спільноти у забезпеченні повноцінної діяльності Суду. Ратифікація Україною Римського статуту разом із Кампальськими поправками не дало бажаного результату, щодо майбутнього переслідування винних у злочині, оскільки така можливість може бути реалізована за наявності двох умов:

1. якщо країна-агресор та країна-потерпілий є державами учасницями Римського статуту або
2. якщо розслідування санкціонує Рада Безпеки.

У першому випадку Російська Федерація не є державою-учасницею Римського статуту, а у другому – ініціювання розслідування злочину агресії можливо лише за умови прийняття відповідного документу Ради Безпеки ООН, однак країна-агресор є постійним членом Ради, що унеможливорює ухвалення рішення через накладення нею права вето. Як наслідок, це створює правовий бар'єр, який неможливо подолати, тому Україна знаходиться на шляху активних пошуків альтернативних механізмів притягнення вищого політичного керівництва Російської Федерації до відповідальності за злочин агресії. Одним із таких варіантів є створення Спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії. Пропозиція створення саме «Спеціального» трибуналу є наслідком неможливості Міжнародного кримінального суду розслідувати злочин агресії, як такий за фактом наявності двох чинників, написаних вище. Трибунал буде спеціалізуватись лише на злочині агресії, оскільки він має особливу природу, аніж три інших злочини, що містяться у статті 5 Римського статуту. Через неможливість міжнародної спільноти у минулому ефективно врегулювати особливість злочину агресії на шпальтах Статуту, утворилась заплутана та важка до реалізації переслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії, через можливість на розсуд країни подавати або відкликати ратифікаційні грамоти, коли заманеться. Дискусії щодо формату трибуналу також не сходять із палких панельних дискусій. Зокрема пропонується 2 підходи щодо визначення вигляду майбутньої судової установи щодо злочину агресії:

1. створення трибуналу на основі резолюції Генеральної Асамблеї ООН або
2. формування гібридного суду із поєднанням національних правових норм.

Створення трибуналу на основі Резолюції Генеральної Асамблеї ООН буде мати більшу легітимність, авторитетність та залученість міжнародної спільноти, а також подолання судового імунітету, як одну із основних перешкод у притягненні Російської Федерації до відповідальності за злочин агресії. Злочин агресії є одним із найтяжчих міжнародних злочинів, який є триваючим. Початком російсько-українського збройного конфлікту є лютий 2014 року, а також визначена дата служить відправною точкою початку переслідування злочину агресії та притягнення вищого політичного керівництва Російської Федерації до відповідальності. Оскільки, саме 20 лютого 2014 року збройні сили РФ перетнули кордон Донецької та Луганської областей, а також окупували Автономну республіку Крим.

Питання узгодженості вироків між Міжнародним кримінальним судом та майбутнім Спеціальним міжнародним воєнним трибуналом теж було проаналізовано. Проблема полягає у тому, щоб рішення двох судових установ не суперечили один одному. Варто враховувати правову природу принципу *ne bis in idem* та спеціальний характер майбутнього трибуналу, оскільки перший передбачає неможливість притягнення до відповідальності двічі за одне і те саме правопорушення, а сутність другого полягає у концентрації трибуналу лише на злочині агресії.

Важливість створення саме міжнародного трибуналу зумовлена необхідністю подолання судового імунітету. Як показує практика щодо виконання умов ордеру на арешт, виданим Міжнародним кримінальним судом та ефективністю виконання державами своїх зобов'язань, існує конкретна проблема. Випадки не виконання ордеру у справі Омара аль-Башира та Путіна В.В. показали, що, навіть, у разі видання офіційного документу на затримання особи, який за аналогією скасовує судовий імунітет злочинця, ефективність виконання такого рішення залежить від політичної волі та дипломатичних зв'язків з державою учасницею Римського статуту. Хоча Римський статут передбачає скасування імунітету вищого політичного

керівництва у процесі судового процесу Міжнародного кримінального суду, важливо аби такі самі положення містив Статут майбутнього міжнародного трибуналу, а особливо щодо абсолютного імунітету, який за своєю природою є складнішим у подоланні, на противагу функціональному.

Неможливість присутності особи на судовому засіданні є наслідком запровадження у Статут трибуналу принципу *in absentia*, який передбачає заочний розгляд справи. Проблематика створення Суду за принципом *in absentia* є необхідною та вимушеною вимогою, оскільки існує великий ризик переховування та ухилення від засудження вищого політичного керівництва Російської Федерації, а це, у свою чергу, є наслідком розквіту безкарності, як було у справі Джозефа Коні. Позитивною особливістю застосування принципу *in absentia* є створення першого у судовій практиці прецеденту розгляду найтяжчого злочину – злочину агресії за принципом відсутності особи під час слухання справи, а також стане важливим кроком у боротьбі за безкарністю та утвердження Верховенства права на міжнародному рівні.

Отже, притягнення до відповідальності за злочин агресії є складним процесом, на шляху якого є безліч викликів та перешкод. Попри наявність низки нормативних актів та органів/організацій як Римський статут та Міжнародний кримінальний суд, у питання щодо переслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії вони безсилі, зокрема через наявність обмежених механізмів Кампальських поправок. Тому створення Спеціального міжнародного воєнного трибуналу є необхідним кроком. Притягнення до відповідальності за злочин агресії держави-окупанта ускладнюється відсутністю чіткого механізму, який би регламентував цей процес, а також судовим імунітетом, ризиком відсутності належного виконання зобов'язань державами-членами умов ордерів на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової. Оскільки, як показує досвід, виконання обов'язків перед Міжнародним кримінальним судом залежить від дипломатичних відносин з відповідною країною. Включення принципу *in*

absentia до положень майбутнього Статуту Спеціального міжнародного військового трибуналу розглядається, як потенційний вихід, у тому числі, для подолання безкарності. Зокрема, як це було висвітлено у Трибуналі по Лівану. Однак, навіть у разі створення трибуналу за принципом *in absentia*, залишається питання виконання вироків, що зумовлена слабкістю міжнародної системи до використання методу примусу держав-членів до практичної реалізації висновків Суду.

Таким чином, активне прагнення та неймовірно зростаюча підтримка міжнародної спільноти стосовно створення Спеціального міжнародного військового трибуналу щодо притягнення до відповідальності за злочин агресії свідчить про безумовну необхідність такого трибуналу не лише задля відшкодування шкоди потерпілим або мети покарати державу-агресора, а й досягти світового порядку, справедливості, боротьби з безкарністю, а також попередження не повторення злочину агресії у майбутньому.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК ДО ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Моя дипломна робота має чітку структуру, яка бере початок від еволюційних процесів становлення злочину агресії, зокрема виокремлення історичних етапів та безпосереднє підкріплення їх доктринальними підходами. Проаналізовано концепцію мирного вирішення збройних конфліктів мирним шляхом та розкриття проблематики розвитку поняття злочину агресії через його попередника - злочин проти миру. Визначено відповідальних суб'єктів за посягання на безпеку та цілісність усієї міжнародної спільноти, а також висвітлено одну із найголовніших проблем з якою зіштовхнувся увесь світ - російсько-українсько війна. У науковій роботі було проаналізовано та розкрито питання ефективності діяльності Міжнародного Кримінального Суду, як основного структурного судового органу, який карає за міжнародні злочини; визначено особливості створення Спеціального міжнародного військового трибуналу щодо злочину агресії, а

також основних викликів, які постають на шляху цивілізованої частини світу, зокрема проблеми невизнання імунітету та застосування принципу *in absentia* у міжнародному кримінальному праві.

Злочин агресії є найтяжчим кримінальним правопорушенням, який порушує міжнародний порядок, безпеку, посягає на життя та здоров'я всього населення світу. Формування та становлення цього кримінального правопорушення бере свій початок ще з давніх часів. Середні віки та Новітній час є важливими етапами розвитку злочину агресії, оскільки міжнародна спільнота стала на шлях запобігання вирішення конфліктів збройним шляхом. Запровадження великої кількості нормативно-правових актів, винесення різних доктринальних підходів змогли побудувати міцний структурний об'єкт, визначити правову природу та завдання злочину агресії.

Складність притягнення до відповідальності полягає у тому, що відсутній правовий прецедент на який би могли опиратися країни щодо здійснення правосуддя, а також занадто ускладнена та в моменті не зрозуміла історія з ініціюванням переслідування та відкриттям провадження. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду та поправки, які були прийняті на конференції в Кампалі хоча закріплюють і регулюють кримінальне переслідування за злочин агресії, у той же час, максимально формалізують та бюрократизують сам процес. Міжнародна відповідальність за злочин агресії є важливим елементом у досягненні справедливості, миру, запобігання та протидії майбутнім злочинам, а також встановлення міжнародного правопорядку. Крім цього, даний принцип є основним аспектом у недопустимості безкарності, яка має численні прояви протягом усієї історії людства.

Починаючи з лютого 2014 року на теренах України іде війна, проявлення прямої агресії з боку Російської Федерації до нашої етнічності, національної єдності та цілісності, як окремої держави, що перетворився у повномасштабний злочин нетерпимості, прагнення знищити українців та

нашу культуру, яка ідентифікує нас як один народ, як націю. З початку повномасштабного вторгнення перед міжнародною спільнотою та нашим вищим політичним керівництвом постала низка питань та викликів щодо притягнення Російської Федерації до відповідальності за ті безчинства, котрі вона не ховаючись, без сорому в очах вчиняє на території незалежної України. Почали з'являтися думки на рахунок створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії, який здатний створити міжнародний прецедент, однак з цим збільшилась кількість викликів та складних питань, які потребують негайного пояснення та вирішення. Зокрема це питання імунітету вищого політичного керівництва, а також проведення судових засідань та винесення вироків за принципом *in absentia*. До того ж, не менш важливого дискусійного питання набула проблема відповідальності держави як політико-правового суб'єкта чи відповідальності індивідуально визначених винних осіб.

Аналізуючи всю проблематику злочину агресії варто зазначити, що це, дійсно, один із найтяжчих міжнародних правопорушень у світі, особливо у сфері доведення та кваліфікації в рамках міжнародного кримінального права. По-перше, складність полягає у визначенні межі між легітимним застосуванням сили — наприклад, у випадку самооборони — та незаконною агресією, що порушує міжнародні норми. По-друге, злочин агресії за своєю природою має колективний характер і, як правило, вчиняється на найвищому політичному та військовому рівні, що вимагає спеціальних підходів до притягнення до відповідальності лідерів держав.

Крім того, досі існують політичні та правові виклики, пов'язані з юрисдикцією Міжнародного кримінального суду (МКС) щодо цього злочину, особливо в контексті держав, які не є учасниками Римського статуту або не ратифікували поправки, що стосуються злочину агресії. Незважаючи на це, розвиток міжнародної практики свідчить про зростання визнання

необхідності притягнення до відповідальності за агресію як ключової умови глобальної безпеки та стабільності.

Список використаних джерел:

1. Антонович М.М. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії / М.М. Антонович // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2017. – Т. 193. – С. 67–70.
2. Андрушко А.В. Щодо напрямів удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини // Кримінально-правова охорона безпеки людини, нації, світу: фундаментальність, трансдисциплінарність і ненауковість убезпечення: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2024 р.) / редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.), Ю.А. Пономаренко, С.О. Харитонов та ін. – Харків: Право, 2024. – С. 115–120.
3. Антипенко В.Ф., Важна К.А. Інститут кримінальної відповідальності держави як ефективний міжнародно-правовий механізм боротьби зі злочином агресії / В.Ф. Антипенко, К.А. Важна // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2012. – №3. – С. 123–129.
4. Базов О.В. Деякі питання щодо визначення злочину агресії в міжнародному кримінальному праві / О.В. Базов // Публічне право. – 2018. – №1. – С. 123–133.
5. Волощук О.Т. Злочин агресії в міжнародному праві: проблеми процесу розробки та прийняття уніфікованого визначення / О.Т. Волощук // Часопис Київського університету права. – 2017. – №3. – С. 271–276.
6. Вонс, Ростислав. "Міжнародний кримінальний суд визнав, що Монголія порушила Римський статут." Главком. <https://glavcom.ua/world/world-politics/mizhnarodnij-kriminalj-sud-viznav-shcho-monholija-porushila-rimskij-statut-1027624.html> (дата звернення 08.05.2025)
7. Гончаренко, А. "Швейцарія пообіцяла імунітет Путіну від арешту." ТСН. <https://tsn.ua/svit/shveycariya-poobicyala-imunitet-putinu-vid-areshtu-nazvano-umovu-2743602.html> (дата звернення 08.05.2025)

8. Гуменна І. Версальський договір 1919 року: мир чи перемир'я? / наук. кер. І.М. Боровська // Студентський науковий вісник ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль: ТНПУ, 2012. – Вип. 30. – С. 99–101.
9. "Держава." Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-26112> (дата звернення 08.05.2025)
10. Декларація про агресивні війни від 24 вересня 1927 року. URL: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/140598-deklaratsiya-ob-agressivnyh-voynah-prinyataya-viii-sobranie-24-sentyabrya-1927-g> (дата звернення 08.05.2025)
11. Дипломатія. Навчальний посібник/ Корольчук Л.В., Баула О.В., Галазюк Н.М., Зелінська О.М., Кравчук П.Я., Лютак О.М., Савош Л.В., Урбан О.А. Луцьк: ПП «Волинська друкарня» – 2024, 340 с.
12. Договір про заборону війни як засобу національної політики (Пакт Бріана-Келлога) від 27 серпня 1928 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_647#Text (дата звернення 08.05.2025)
13. Європейська конвенція про імунітет держав № ETS N 074. 16.05.1972 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU72014> (дата звернення 08.05.2025)
14. Загальна теорія держави і права. Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів/М.В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. — Харків: Право, 2009. — 584 с.
15. Зозуля К.Т. Особливості індивідуальної відповідальності у міжнародному кримінальному праві / К.Т. Зозуля. – Національний університет «Одеська юридична академія», 2013. – С. 256–260.
16. Гаазька конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів від 18 жовтня 1907 року. URL:

https://zakononline.com.ua/documents/show/141189_547605 (дата звернення 08.05.2025)

17. Іванов А.В. Міжнародне співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю. Юридичний науковий електронний журнал. №4. 2024 рік. – с. 680 – 683.
18. Касинюк І.В. Сучасні проблеми міжнародно-правового регулювання кримінальної відповідальності за злочин агресії / І.В. Касинюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2016. – Вип. 38(2). – С. 150–153.
19. Колісніченко К.С. Питання заборони агресії в умовах універсального правопорядку часів Ліги Націй / К.С. Колісніченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – Число 2. – С. 96–103.
20. Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їхньої власності. Прийнята Резолюцією ГА №59/38 від 2004 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/state_immunities.shtml (дата звернення 08.05.2025)
21. Конвенція про визначення агресії від 1933 року. URL: <https://heninen.net/sopimus/1933.htm> (дата звернення 08.05.2025)
22. Конституція України. Документ 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 08.05.2025)
23. Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III. Редакція 11.08.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20230811#Text> (дата звернення 08.05.2025)
24. Кримінологія. Кримінально-виконавче право/ редкол.: В.І. Шакун (голова), В.І. Тимошенко (заст. Голови) та ін. НАПН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. – 2019 с. 544
25. Кубко А.Є. Державні інтереси та відповідальність держави: деякі питання співвідношення / А.Є. Кубко // Часопис Київського

- університету права. Теорія та історія держави і права. Філософія держави і права. – №4. – 2019. – С. 28–34.
26. Майснер А.В. Формування міжнародного злочину «агресія»: передумови для широкої кваліфікації його складу / А.В. Майснер // Судова апеляція. – 2016. – №4. – С. 120–130.
27. Мануїлова К.В. Становлення та розвиток концепції відповідальності за міжнародні злочини, що порушують права людини. // Академічні візії. Випуск 17. 2023 рік.
28. Мерник А.М., Ярова А.С. Поняття держави та державність: зміст та співвідношення (історико-правовий аспект) / А.М. Мерник, А.С. Ярова // Юридичний науковий електронний журнал. – 2019. – №3. – С. 19–22.
29. Миколаєнко Я.Ю. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних суперечок / Я.Ю. Миколаєнко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2015. – Вип. 32(3). – С. 179–181.
30. Пекар П.В., Клименко С.В. Розвиток поняття злочинів агресії в міжнародному праві / П.В. Пекар, С.В. Клименко // Міжнародне право. Європейські перспективи. – 2018. – №3. – С. 146–153.
31. Петухов, С. "Ордер Гаазького суду: головні наслідки для Путіна." BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64999078> (дата звернення 08.05.2025)
32. Плахотнюк Н.В., Іржова М.А. Юрисдикція міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії / Н.В. Плахотнюк, М.А. Іржова // Часопис Київського університету права. – 2020. – №3. – С. 374–377.
33. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3314 від 14 грудня 1974 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169633_169633 (дата звернення 08.05.2025)

- 34.Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 95 (I) від 11 грудня 1946 року.
URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140917___140917 (дата звернення 08.05.2025)
- 35.Резолюція ПАРЕ № 479 від 21.11.2022 року. URL:
<https://docs.rferl.org/ro-MD/2022/11/22/058a0000-0aff-0242-463a-08dacc4ce188.pdf> (дата звернення 08.05.2025)
- 36.Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2556 (2024). URL:
<https://pace.coe.int/en/files/33682/html> (дата звернення 08.05.2025)
- 37.Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 1998 року.
Документ 995_588 URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 08.05.2025)
- 38.Рішення ЄСПЛ. Справа «Максименко та Герасименко проти України» (Заява № 49317/07) від 16.08.2013 року. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/974_c90?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення 08.05.2025)
- 39.Рішення ЄСПЛ. Справа № 38263 від 21.01.2021 «Грузія проти Росії» (II) [GC]. URL: <https://rm.coe.int/georgia-v-russia-ii-gc-ukr/1680a58450> (дата звернення 08.05.2025)
- 40.Рішення ЄСПЛ. Справа «Україна проти Росії» (щодо Криму) від 16.12.2020 за заявами № 20958/14 та № 38334/18. URL:
<https://ips.ligazakon.net/document/ES069205> (дата звернення 08.05.2025)
- 41.Ругало Ю.І. Злочини проти людяності у практиці ICTR та ICTY з порівняльною проекцією на злочини в Україні в контексті збройного конфлікту / Ю.І. Ругало // Серія: Право. – 2023. – №2 (80). – С. 252–258.
- 42.Сировий М. «Президент – новий король?» Forbes Ukraine, 6 червня 2024. URL:
<https://forbes.ua/svit/prezident-noviy-korol-ssha-skolikhnulo-rishennya-verkhovnogo-sudu-pro-imunitet-trampa-shcho-vono-oznachae-naspravdi-rozpovi>

[dae-yuliya-ziskina-yuristka-zi-ssha-ta-razom-for-ukraine-06072024-22237](https://www.researchgate.net/publication/352223711)

(дата звернення 08.05.2025)

43. Славко А.С., Башкиров В.А. Принципи справедливої та індивідуальної кримінальної відповідальності у практиці міжнародного кримінального суду / А.С. Славко, В.А. Башкиров // Юридичний науковий електронний журнал. – 2017. – №6. – С. 399–402.
44. Спеціальний міжнародний трибунал ad hoc щодо злочину агресії росії проти України як механізм для розслідування та притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчий міжнародний злочин: міжнародно-правові та юрисдикційні аспекти». Науково-практичний коментар. Мего-Інфо – Юридичний портал №1. <https://archive.ph/nQTPB> (дата звернення 08.05.2025)
45. Статут Ліги Націй від 28 червня 1919 року. URL: <https://www.ungeneva.org/ru/about/league-of-nations/covenant> (дата звернення 08.05.2025)
46. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08.08.1945 № 998_201. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140950__140950 (дата звернення 08.05.2025)
47. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року. URL: <https://www.un.org/en/departments-of-global-communications/worldwide/united-nations-information-centres> (дата звернення 08.05.2025)
48. Столярський О.В. Особливості впливу ліванського трибуналу на розвиток міжнародних кримінальних правових відносин / О.В. Столярський// Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 35. Частина II. Том 3. 2015. – с. 191 – 194.
49. Терлюк І. "Держава" і "державність": до проблеми теоретико-правового та історико-правового змісту понять в контексті українського

- (національного) державотворення / І. Терлюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. – 2021. – №1 (29). – С. 17–28.
- 50.Трішина С.О. Поняття агресії в площині сучасних міжнародно-правових відносин / С.О. Трішина // Молодий вчений. – 2018. – Вип. №11 (63). – С. 150–152.
- 51.Циверенко Г.П. Відповідальність держав у міжнародному праві / Г.П. Циверенко // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. – 2017. – Т. 28(67), №2. – С. 66–70.
- 52."Чому клаузула про вину у війні була несправедливою щодо Німеччини?" Путівник сучасності. Практичні аспекти, 2024. <https://vaksinaciya.shale-desna.com.ua/vzaiemodiya/chomu-klauzula-pro-vi-nu-u-viyni-bula-nespravedlivoyu-shhodo-nimechchini.html> (дата звернення 08.05.2025)
- 53.Шабан Ю. Історичний огляд розвитку поняття агресія / Ю. Шабан // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. – 2024. – Т. 35(74), №4. – С. 117–121.
- 54.Шаблінський І. "Агресія" і "насильство" – поняття не тотожні / І. Шаблінський // Політичний менеджмент. – 2004. – №5. – С. 82–91.
- 55.Шумський І.К. Вестфальський мир 1648 р. у формуванні системи міжнародних відносин / І.К. Шумський // Тези 75-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (Полтава, 02 трав.–25 трав. 2023 р.). – Т. 2. – С. 181–183.
- 56.Яремчук В.В. Розробка І.І. Лукашуком теоретичних основ права міжнародної відповідальності / В.В. Яремчук // Юридичний бюлетень. – 2020. – Вип. 13. – С. 51–61.
- 57.Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression. 2010.

- https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/RC2010/AMENDMENTS/CN_651.2010-ENG-CoA.pdf (дата звернення 08.05.2025)
58. Declaration of the Ministers of Justice of the Council of Europe on the Occasion of the Informal Conference "Towards Accountability for International Crimes Committed in Ukraine", 5 September 2024, Vilnius, Lithuania.
<https://rm.coe.int/final-vilnius-declaration-en-eu-note/1680b17523> (дата звернення 08.05.2025)
59. Edwards, David. "Changes in Warfare in the 16th and 17th Centuries – a 'Military Revolution?'" The Forge, 22.07.2019.
<https://theforge.defence.gov.au/article/changes-warfare-16th-and-17th-centuries-military-revolution> (дата звернення 08.05.2025)
60. Goldston, James A., and Anna Khalfaoui. "In Evaluating Immunities before a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine, the Type of Tribunal Matters." Just Security.
<https://www.justsecurity.org/84959/in-evaluating-immunities-before-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-the-type-of-tribunal-matters/> (дата звернення 08.05.2025)
61. International Court of Justice. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening). Judgment of 3 February 2012
<https://www.icj-cij.org/case/143> (дата звернення 08.05.2025)
62. International Criminal Court. "Al-Bashir Case: ICC Appeals Chamber Confirms Jordan's Non-Cooperation but Reverses the Decision Referring It to the ASP and UNSC." Press Release: 6 May 2019.
<https://www.icc-cpi.int/news/al-bashir-case-icc-appeals-chamber-confirms-jordans-non-cooperation-reverses-decision> (дата звернення 08.05.2025)
63. International Criminal Court. "ICC: Situation in Uganda in the Case of the Prosecutor v. Joseph Kony." Press Release 26.01.2024.
<https://www.icc-cpi.int/news/kony-case-confirmation-charges-hearing-commence-absentia-15-october-2024> (дата звернення 08.05.2025)

64. International Criminal Court. "Situation in Ukraine: ICC Judges Issue Arrest Warrants Against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova." Press Release: 17 March 2023. <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (дата звернення 08.05.2025)
65. International Criminal Court. "Kony Case : Confirmation of charges hearing to commence in absentia on 15 October 2024". Press Release: 4 March 2024 <https://www.icc-cpi.int/news/kony-case-confirmation-charges-hearing-commence-absentia-15-october-2024#:~:text=Today%2C%204%20March%202024%2C%20Pre,hearing%2C%20to%20commence%20on%2015> (дата звернення 08.05.2025)
66. International Military Tribunal (Nuremberg) Judgment of 1 October 1946. https://www.cvce.eu/en/obj/verdict_of_the_international_military_tribunal_1_october_1946-en-21b7397c-9afd-411d-9158-f2ffba73fe0c.html (дата звернення 08.05.2025)
67. Kress, Claus, Stephan Hobe, and Angelika Nußberger. "The Ukraine War and the Crime of Aggression: How to Fill the Gaps in the International Legal System." Just Security, 23 січня 2025. <https://www.justsecurity.org/84783/the-ukraine-war-and-the-crime-of-aggression-how-to-fill-the-gaps-in-the-international-legal-system/> (дата звернення 08.05.2025)
68. Massimino, Irene Victoria. "ESIL Reflection – The ICC and In-Absentia Proceedings – Finding a Response to the Difficulties of Executing Arrest Warrants." ESIL Reflections, may 2024. <https://esil-sedi.eu/wp-content/uploads/2024/05/Massimino-Vol.13-Issue-9.pdf> (дата звернення 08.05.2025)
69. Protocol for the Pacific Settlement of International Disputes. 02.10.1924. <https://www.refworld.org/legal/agreements/lon/1924/en/34869> (дата звернення 08.05.2025)

70. Report of the International Criminal Court A/77/L.7 26.10.2022.
<https://digitallibrary.un.org/record/3993962?v=pdf> (дата звернення 08.05.2025)
71. Rummel, R.J. Understanding Conflict and War. Vol. 4 War, Power, Peace. Beverly Hills, California: Sage Publications, 1979.
<https://www.hawaii.edu/powerkills/UCW.HTM> (дата звернення 08.05.2025)
72. Security Council's Resolution № S/RES/1757 (2007). URL:
[https://docs.un.org/en/S/RES/1757\(2007\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1757(2007)) (дата звернення 08.05.2025)
73. Shane Darcy. "Aggression by P5 Security Council Members: Time for ICC Referrals by the General Assembly." Just Security, 16.03.2022.
<https://www.justsecurity.org/80686/aggression-by-p5-security-council-members-time-for-icc-referrals-by-the-general-assembly/> (дата звернення 08.05.2025)
74. Supreme court of the United States. Case TRUMP v. UNITED STATES. Syllabus. https://www.supremecourt.gov/opinions/23pdf/23-939_e2pg.pdf (дата звернення 08.05.2025)
75. The American Journal of International Law. "Official Documents." Vol. 27, No. 4, Supplement (October 1933): 192–195. URL:
<https://www.jstor.org/stable/2213564>
76. The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part II)." Just Security.
<https://www.justsecurity.org/83201/tribunal-crime-of-aggression-part-two/> (дата звернення 08.05.2025)
77. The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Against Ukraine (Part III)." Just Security.
<https://www.justsecurity.org/83238/tribunal-crime-of-aggression-part-three/> (дата звернення 08.05.2025)
78. The Case for Creating a Special Tribunal to Prosecute the Crime of Aggression Committed Against Ukraine (Part IV)." Just Security.

<https://www.justsecurity.org/83290/tribunal-crime-of-aggression-part-four-2/>

(дата звернення 08.05.2025)

79. United Nations. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal. 1950.

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf

(дата звернення 08.05.2025)

80. United Nations, General Assembly. (2022). Aggression against Ukraine: Resolution adopted by the General Assembly. A/RES/ES-11/1.:

<https://digitallibrary.un.org/record/3965290?ln=ru&v=pdf> (дата звернення

08.05.2025)

81. "Making Counter-Hegemonic International Law: Should a Special Tribunal for Aggression Be International or Hybrid?" Just Security.

<https://www.justsecurity.org/88373/making-counter-hegemonic-international-law-should-a-special-tribunal-for-aggression-be-international-or-hybrid/>

(дата звернення 08.05.2025)